

**T.C.
NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E LEYLA SAZ VE
ESERLERİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ**

**Tezi Hazırlayan
Tuba YAZICIOĞLU**

**Tezi Yöneten
Prof. Dr. Ahmet CİHAN**

**Sosyoloji Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

HAZİRAN 2011

NEVŞEHİR

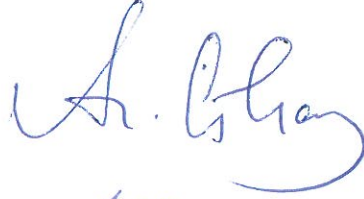
KABUL VE ONAY

Prof. Dr. Ahmet CİHAN danışmanlığında Tuba YAZICIOĞLU tarafından hazırlanan “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Leyla Saz ve Eserlerinin Sosyolojik Analizi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

...14... / 06 / 2011...

JÜRİ:

Danışman Jüri: Prof. Dr. Ahmet CİHAN

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER

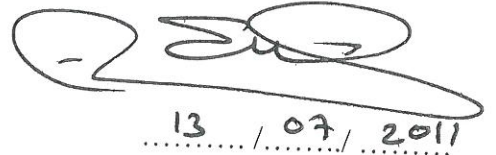

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Sait OKUMUŞ

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20.06.2011 tarih ve 2011/98... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...13... / 07 / 2011...

Prof. Dr. Şevki ÖZGENER

Müdür V.

TEŐEKKÜR

Nevşehir üniversitesinde yüksek lisans yapmama vesile olan lisans hocam Prof. DR. Mahmut ATAY'a, yaptığım araştırma süresince bilgisi, tecrübesi ve hoşgörölü yaklaşımı ile bana destek olan değerli hocam Prof. Dr. Ahmet CİHAN'a, yüksek lisans eğitimi alırken kendisinden ders aldığım ve desteğini gördüğüm Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER'e, kendisini yüksek lisansta tanıdığım ve beraber eğitim gördüğüm arkadaşım Esra Buket Batur'a, kaynak taraması yaparken kaynaklara ulaşabilme noktasında bana yardımcı olan Mehmet YAZICI'ya ve her yönden benimle ilgilenip benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Tuba YAZICIOĞLU

ÖZET

Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Leyla Saz tarafından yazılmış anı, şiir, beste, şarkı türleri, kendilerini ortaya çıkaran kadın anlatıcısı açısından incelenmektedir. Kadınlar çoğunlukla kendilerini anlatan erkekler tarafından değerlendirilmiş ve evinin hanımı ve çocuklarının annesi olarak nitelendirilerek bu vasfının dışında pek konumlandırılmamıştır. İnsanların ve toplumların varlığının yazılı bir şekilde ifadesi olan yazın aracılığıyla, kadın kalemler kendilerine atfedilen özelliklerin dışında farklı görevlerinin de olabileceğini göstermiş ve var olabilme mücadelesini başlatmışlardır. Leyla Saz, bir kadın kalem olarak, kadınlığın kaderini yazılı hale getirmiş, yaşadığı dönemlere ait şahit olduğu gerçekliklere kendi deyimiyle hiç mübalağa katmadan, olduğu gibi anlatmış ve kapalı bir dünya olan haremın sır perdesini aralayarak gün yüzüne çıkarmıştır. Yaşadığı saray ortamı, sahip olduğu yeteneklerin ortaya çıkmasına ve kendisini geliştirmesine olanak tanımış ve aynı ortamda bulunduğu müderrislerden istifade etmekten hiç çekinmeden musiki dersi alıp yabancı dilini geliştirmiştir. Üst düzey bir eğitim alan, saray yaşamına ve saray diline hakim olan Leyla Saz halkla kaynaşmış ve onlardan üstün olduğu durum ve konumlarda hep alçakgönüllü davranmıştır. Bu özelliği ile saraylı bir yaşam sürüp halka yakın bir üslup geliştirmiştir. Yazdığı eserlerle yaşadığı döneme ayna tutan bu Kadın Kalemin ortaya çıkardığı anı, şiir, şarkı ve besteler sosyolojik bir bakış açısıyla incelenmiştir. Bu çalışmada; Leyla Saz, yaşadığı toplumdan etkilenmiş mi, yoksa yazdığı eserleriyle toplumu mu etkilemiş sorusuna cevap aranarak ele alınmıştır. Bu sorunun cevabı aranırken literatür taraması yapılarak Leyla Saz'ın yazmış olduğu eserler ve Leyla Saz'a dair yazılanlar tek tek incelenmiştir. Bu araştırmada Leyla Saz'ın içinde bulunduğu toplumun kendisini etkilediğini, bunu eserlerine yansıttığını ve icra ettiği eserlerle toplumu etkilediğini savunuyorum. Bu araştırma ile bunu ortaya koymaya çalıştım.

SUMMARY

In this work the memories, poems, tunes and song types done by Leyla Saz during the period from Ottoman Empire to Turkish Republic were analysed. Women were mostly evaluated by men who described them and seemed as the lady of their home and the mother of their children and didn't position accept these roles. They showed they had any other characteristics beside the ones deemed to them with the writings that is the written tool of the existence of humanity and societies and they started a struggle for existence. Leyla Saz as a woman; gave a voice of the destiny of being a woman, told the events she lived in her period without exaggeration as what it was actually as she said and buoyed a subject, like opening the secret curtain, which was intruded like a closed world. The palace atmosphere she lived gave her a chance exist her talents those she also had and develop herself, and also she was educated in music and foreign language by the tutors without any hesitage. Leyla Saz who was educated an upper level, well-done in palace life and language hit off with public and had been lovely to them in the situations she was at an upper level. With this character she lived a palace life and developed a style close to public. The poems, memories, songs and composes produced by this Female Pencil who clarified the period she lived, were analysed with a sociological view. It was discussed looking for an answer to the question is Leyla Saz was affected from the society or she affected the society with her products. While looking for an answer to this question a literatural research was done and the writings about her were analysed one by one. This research showed the society in which Leyla Saz lived affected her and she reflected these to her products, and she advocated that she affected the society with the performances she produced. I put forth this for consideration.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
GİRİŞ.....	VI

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Amacı	1
1.2. Araştırmanın Konusu	1
1.3. Araştırmanın Metodu	2
1.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	2
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	2

2.BÖLÜM

KADIN ARAŞTIRMALARINDA KADINLIĞIN TARİHİ

2.1. Tarihte Türk Kadınının Sosyal Durumu.....	5
2.1.1. İslamiyet'ten Önce Türk Kadını	7
2.1.2. İslam Medeniyeti İçin Türk Kadını.....	9
2.1.3. Bugünkü Medeniyet Anlayışına Göre Türk Kadını.	10
2.2. Osmanlıda Kadın.....	11
2.2.1. Osmanlıda Kadının Sosyal Hayatı.....	12
2.2.1.1. Osmanlıda Kadının Ev Dışı Sosyal Yaşantısı1.	12
2.2.1.2. Osmanlıda Kadının Ev İçi Sosyal Yaşantısı.	13
2.2.1.3. Osmanlıda Meddah Ve Masalcı.....	14
2.2.1.4. Osmanlıda Giyim Ve Kuşam.....	15
2.2.1.5. Osmanlıda Boşanma.....	15

2.2.2. Osmanlıda Oluşan Kadın Dernekleri.....	16
2.2.3. Osmanlıda Kadınlara Yönelik Çıkan Süreli Yayın.....	16
2.2.4. Modernleşme Dönemi Osmanlı Şair Kadınları.....	17
2.2.5. Modernleşme Dönemi Osmanlı Düzyazı Kadınları.....	17
2.2.6. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Aydınları.....	17
2.3. Tanzimat Döneminde Kadın.....	18
2.4. Cumhuriyet Döneminde Kadın.....	20

3. BÖLÜM

LEYLA SAZ'IN HAYATI VE ESERLERİ

3.1. Bestekar Leyla Saz.....	25
3.2. Yazar Leyla Saz.....	26
3.3. Şair Leyla Saz	27
3.4. Leyla Saz'ın Vefatı.....	28
3.5. Babası Hekim İsmail Paşa (Sakızlı Sotori)	28
3.5.1. Köle Olup Pazarda Satılan Hekim İsmail Paşa.....	29
3.5.2. Hekim İsmail Paşanın Önemli Memuriyetleri.....	30
3.6. Annesi Nefise Hanım.....	30
3.7. Kız kardeşi Adeviye Hanım.....	31
3.8. Eserleri	31
3.8.1. Besteleri.....	31
3.8.2. Bestelenmiş Şiirleri.....	36
3.8.3. Yazdığı Kitaplar.....	37

4.BÖLÜM

LEYLA SAZ'IN ESERLERİNİN ANALİZİ

4.1. Toplum ve Edebiyat İlişkisi.....	38
4.2. Edebi Eser Tahlili Ve Leyla Saz'ın Yaşadığı Dönem Edebiyatı.....	39

4.3. Şiir Tahlili Ve Leyla Saz'ın Şiirleri.....	41
4.4. Leyla Saz'ın Eserlerinde Aile.....	41
4.5. Leyla Saz'ın Eserlerinde Kadın.....	42
4.5.1. Kızların Okula Başlatılması (Mektep Kaldırmak).....	42
4.5.2. Kadın ve Büyü.....	43
4.5.3. Çok Eşlilik.....	44
4.6. Leyla Saz'ın Eserinde Yaşadığı Osmanlı Dönemi Ve Saray.....	44
4.6.1. Müzik ve Dans Dersleri-Eğlence Biçimi ve Saz Alemleri.....	45
4.6.2. Abdülmecid'in Huzurunda Bir Konser ve Bale Gösterisi.....	47
4.6.3. Esirler.....	48
4.6.3.1.Çerkez ve Zenci Esirler.....	48
4.6.4. Harem Ağaları (Hadımlar)	52
4.6.5. Evlilik ve Düğün Törenleri.....	54
4.6.5.1. Nişan.....	54
4.6.5.2. Gelin Köşesi.....	54
4.6.5.3. Çengili, Çalgılı Gelin Hamamı.....	54
4.6.5.4. Kına Gecesi.....	55
4.6.5.5. Yüz Yazmak	55
4.6.5.6. Koltuk.....	55
4.6.5.7. Gelin Alma Töreni.....	55
4.6.5.8. Erkeğin Evinde.....	56
4.6.5.9. İlk Gece.....	56
4.6.5.10. Kaynana İçin Damada Görünme Yasağı.....	57
4.6.5.11. Geline Sokak Yasağı.....	57

5. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	58
KAYNAKÇA.....	60
EK.1: SOYAĞACI.....	67
EK.2: FOTOĞRAF.....	69
EK.3: BESTELERİ.....	70

GİRİŞ

Geleneksel toplumlarda kadının toplumsal hayattaki rolleri eş ve anne olarak sınırlandırıldığından, saygınlıkları da bu iki rolünün toplumun istediği biçimde yerine getirmeleri ile orantılı olarak değer kazanır. Bundan dolayı Toplum tarafından yadırganmaktan çekinen ve kendisi için önemli olan saygınlık ihtiyacının diğer duygulara baskın gelen kadın, çizilen sınırların dışına çıkmaktan çekinir. Toplumun çizdiği sınırların dışına çıkan kadın yazarlarımızın pek çoğu da ‘yazmak’ gibi insan beynini tümüyle seferber eden bir mesleğin ya da uğraşın yanı sıra ‘evlerinin kadını’, ‘anne’ olmak gibi kutsal bir başka görevi ve bir diğer mesleği de sürdürmektedirler. Nitekim kadın olma durumundan, kadının toplumsal konumuna, kadının kimlik sorgulamasından çeşitli arayışlara kadar pek çok husus kadınların yazdıklarının önemli bir kısmının temel içeriğini oluşturmaktadır (Karaca 2006, 9).

Yazmak, tarih boyunca insanların var olma mücadelelerinin en önemli araçlarından biri olagelmıştır. Bu, her toplumda özellikle de Batı için böyle olduğu gibi bizim Tanzimat projesiyle başlayan yenileşme tarihimizde de benzer bir yapı sergilemiştir (Karaca 2006, 12).

“Türk kadını, özellikle yazar ve şair olarak düşünce ve sanat hayatımızın neresinde olmuş, bugüne kadar gelen tarihi akış, sosyal, siyasal ve kültürel birikimin içinde nasıl ortaya çıkmış ve potansiyel oluşturmuştur? Kadınların ferdi düşünceye, ferdi sanata nispetleri nedir? gibi soruların irdelenmesini yaptığımızda görürüz ki, bütün ferdi kıymetlerin, değerlerin ve yeteneklerin ve hatta dehaların mutfağında mutlaka bir kadın eli vardır: Anne olarak, sevgili olarak ya da eş olarak... Bunu edebiyat alanına çektiğimizde de görürüz ki, yazarlık önemli bir meslektir ve yetenek işidir. Bu işi kadın başarıyorsa o zaman çok daha önemli bir uğraş veriyordur demektir (Karaca 2006, 9).”

Kadın ve edebiyat tarihimizde bunu başarabilen kişilerden biri de bu çalışmada hayatı ve eserleri ile ele alınan Leyla Saz’dır. Leyla Saz yaşadığı (1850–1936) yıllar arasında yüzyıllık bir devletin çöküşüne ve yeni bir sistemin inşasına şahitlik etmiştir. Bu yönüyle Leyla Saz Tanzimat ile Cumhuriyet arasındaki geçiş sürecine

yakinen şahitlik etmiş, hem dönemlerin toplumsal yapıya etkisini hissedip etkilenmiş, etkilenmekle de kalmayıp eserlerine de yaşadığı toplumsal hayatın etkilerini yansıtmış, yazdığı eserler ile yine toplumu etkilemiştir. “Bu üçlü döngüyü kişinin içinde bulunduğu ruh durumunu ve hissettiklerini sosyal bir yere ve kişinin yaşadığı farklı sosyal konuma dayandırmak mümkündür (Cole 1999, 28).” Bu yönüyle Saz’ın eserleri toplumu etkileyen bir edebiyatın kuvveti, içinde geliştiği toplumun davalarının çeşidi ve derinliği ile ölçülür anlayışını da temsil etmektedir (Karpat 1971, 12).

Toplumsal bağlamda karşıtlıklar olabileceği gibi bazen de birbirine taban tabana karşıt gözükken iki yazar veya şair aslında belli bir sosyal olayın iki ayrı yüzünü belirtmektedir. Biri geçmişin değerlerini savunurken, diğeri geleceği görmek ister. İkisi de aynı toplum içinde yaşarlar ve onun bir parçası olarak o topluma hâkim olan düşünceleri ifade ederler (Karpat 1971, 16). Hayatını ve eserlerini araştırmamızın konusu olarak seçtiğimiz Leyla Saz, bu bağlamda geçmişi (Tanzimat) ve geleceği (Cumhuriyet)’i yaşamış olan ve tanıklıklarını farklı yazın ürünleriyle (anı, şiir, beste, marş, şarkı, divan, gazete yazıları) ortaya koyan farklı iki dönemi de yaşayan özel bir kadındır. Bu yönüyle Saz gerçekliği eserleri ile anlatan biri olarak tez çalışmasına örneklem olabilecek niteliktedir. Leyla Saz örneği, hem Cumhuriyetin meselelerini topluma mal etmiş hem de düşünce tarihimiz için malzeme hazırlamış bir kadındır. Yapmış olduğu eserlerde hem özne olmuş hem de kendisini ve kadını çalışmalarının nesnesi haline getirmiştir. Eserlerinde Osmanlı haremde geçirdiği gençlik yıllarını anılarında; duygu, düşünce ve gözlemlerini de özgün yapıtlarında dile getirmiştir.

Osmanlı'nın son yıllarındaki Tanzimat hareketi sürecinde eski ile yeni durmadan çarpışmakta, toplum değişmekte, insanların düşünceleri yeni yeni kalıplara bürünmektedir. Bununla beraber, toplumun yaşam tarzı ve değer hükümleri de değişmektedir. Hayatını ve eserlerini araştırmamızın konusu olarak seçtiğimiz Leyla Saz yaşadığı altı padişah dönemine ait saray hayatına dair hatıraları ile kültür tarihine katkıda bulunmuş (İA, LSM 27, 158), Tanzimat ve Cumhuriyet’i yaşamış ve tanıklıklarını farklı yazın ürünleriyle (anı, şiir, beste, marş, şarkı, divan, gazete

yazıları) ortaya koyan farklı iki dönemi de yaşayan özel bir kadındır. Gerçekliği eserleri ile anlatan biri olarak tez çalışmasına örneklem olabilecek niteliktedir.

Leyla Saz'ın anılarının ana teması Tanzimat dönemindeki kadındır. Yüzyıllar boyu tarihçiye de, kamuoyuna da kapalı olan 'karanlık dünya olan haremim'in esrar perdesini kaldıran ve bizi Harem'e (Harem için bkz. İA, HM 16, 13, bkz. Sertoğlu 1986, 136) ilk kez karşı karşıya getiren Leyla Saz olmuştur. Anılarının büyük önemi de bu konuda tek kaynak oluşundandır (Borak 1974, 13).

Kendisi hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız kadını, Osmanlı yönetiminin kadınlarının yaşamını anlamının yolu da yine toplumun kadın için çizdiği sınırların ötesine geçen istisna kadınların yazmış oldukları anılar ve eserlere bağlıdır. Leyla Saz hem toplumun beklentisini yerine getirmiş hem de toplumun çizdiği sınırların dışına çıkarak çeşitli eserler vermiştir. Başlıca eserleri; Yaşadığı son altı Osmanlı padişahının dönemini, saray çevresini, insanlarını, gelenek ve göreneklerini, saz âlemlerini, saray teşkilatını, ünlü düğünleri, renkli bir biçimde anlattığı Harem'in İçyüzü ve Anılar'ı, günümüze kadar gelen kırk dört şarkı, bir türkü, beş marş, şiirlerini de tek kitap altında topladığı Solmuş Çiçekler'dir. Leyla Saz hakkında şu ana kadar bilimsel nitelikte bir çalışma yapılmadığı, Leyla Saz'ın biyografisinin ve eserlerinin sosyolojik analizi, yenileşme projesi olan Tanzimat'ta ve modernleşme projesi olan Cumhuriyet'te kadının toplumsal yaşamdaki konumu ve yaşadığı değişimi tespit etmemize imkân tanıyacağı için yüksek lisans tez konusu olmayı hak etmektedir.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE METODOLOJİSİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Leyla Saz'ın 'Yazdıklarımın hiç birinde bir mübalağa ve gerçek dışı bilgi yoktur.' dediği anılarının sosyolojik analizinden hareketle genelde Tanzimat döneminde ve özelde Harem'de kadının konumunu anlamaktır. Buna bağlı olarak Tanzimat döneminde ve Haremde kadının yaşamını doğrudan ilgilendiren gelişmeleri ve değişimleri tespit ve analiz etmektedir.

Tanzimat'tan Cumhuriyete geçişte yaşanan toplumsal değişimin, kadının toplumsal yaşamdaki konumunu nasıl etkilediğini ve yaşadığı değişimi, Leyla Saz'ın yazdığı eserlerin sosyolojik tahlilinden anlamaya çalışmaktır.

Tanzimat'tan Cumhuriyete yaşanan toplumsal değişimlerin kadınları nasıl etkilediğini anne, eş; yazar, şair, sanatçı, besteci olarak gözlemleyen ve eserlerinde dile getiren Leyla Saz'ın anlatımıyla anlamaya çalışmaktır.

1.2. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu Osmanlı son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan; anı, şiir, beste, marş, şarkı, divan, gazete yazıları türlerinde eserler vermiş olan Leyla Saz'ın eserlerinin sosyolojik analizidir. Leyla Saz'ın anıları ve eserleri başlıca iki nedenden dolayı sosyolojik bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir. Birincisi Leyla Saz'ın anılarının, hakkında çok az bilgi sahibi olunan, Haremle ilgili olmasıdır. İkincisi, diğer eserlerinin, istisna dönemler hariç, her zaman olduğu gibi yaşadığı dönemde de nüfusun yarısını oluşturan kadınların-kadının 'evinin kadını' ve 'anne' kimlikleriyle sınırlandırıldığı o yıllarla ilgili olarak-bakış açısını yansıtmasıdır. Leyla Saz'ın anıları ve eserleri bu iki özellikten dolayı sosyolojik merak uyandırmakta ve sosyolojik bir çalışmanın konusu olmayı hak etmektedir.

1.3. Araştırmanın Metodu

Kaplan'ın 'Hiçbir metin muayyen bir usule ve düşünceye göre okunmadıkça kendiliğinden bize derin fikirler vermez.' (Kaplan 1985, 9) tespitinden hareketle Leyla Saz'ın eserlerini bir bütün olarak sosyolojik bir bakışla okumaktır. Bu amaçla Leyla Saz'ın eserleri ve kadınla ilgili literatür taranarak kadının toplumsal hayatta yaşadığı değişimi edebiyat sosyolojinin kavramlarını da kullanarak saptamaktır.

1.4. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Kişinin yaşadığı dönem 'Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadın' evren, Leyla Saz ise örneklemdir.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmaya konu olarak seçilen Leyla Saz'ın 1850 yılında doğup 1936 yılında vefat etmiş olması şahsa ait eserleri kendi ağzından duymamızı mümkün kılmamaktadır. Leyla Saz ortaya koymuş olduğu "anılar"ının o dönemde yayınlanmasına olanak olmadığı ve hoş karşılanamayacağı kaygısını taşıdığı için eserlerinin yayınlanmasını ölümünden sonra gerçekleşmesini öngörmüştür. Ne var ki eserlerini sakladığı Bostancıdaki evi talihsiz bir kaza sonucu yandığı için tek kopya olan bütün el yazmaları, tüm müzik çalışmaları, besteleri ve bunlarla birlikte yarım yüzyıllık bir çabayla araştırarak saptadığı eski Türk müziğine ilişkin binlerce kayıt bir anda yok olmuştur.

'Uğradığım bu kayıp beni son derece üzdü. Kişinin olaylara bakışı, algılamaları yaşamın her bölümünde değişik oluyor. Yirmi ya da otuz yıl aradan sonra benzer duygular esinlenmiyor. Bir zamanlar mutlu ya da üzüntülü anlarımda kağıda döktüğüm şiir ya da anıları, bugün yeniden yazmaya çalışsam, tıpkı toz ve nemle gölgelenmiş bir aynadaki bozuk görüntülere benzerler. Bunu da kabul edemiyorum. Yine de, benimle birlikte kaybolmalarından korktuğum için, Harem'in eski törelerine ve özellikle saray yaşamına ilişkin anılarımı bir kez daha kaleme almak ve daha fazla gecikmeden bastırmayı denemek istiyorum (Saz 2000, 10).'

Leyla Saz'ın bu sözlerinden hareketle aslında eserlerini oluşturduğu dönemdeki yaşını, içinde bulunduğu ruh halini, ekonomik durumunu ve mevcut toplumsal yapıyı ikinci kez kaleme almanın ilk yazılışı ile arasındaki farkı ve güçlüğü ifade etmiştir.

Bu çalışmada karşılaştığımız diğer ve önemli zorluklardan biri de Leyla Saz'ın biyografisi ile ilgili bilgilerin sınırlı olması ve bazı bilgilerin yer yer birbiriyle çelişmiş olmasıdır. Örneğin Yağmur dergisinde Leyla Saz'ın bir erkek kardeşi olduğu belirtilirken, Mahmut Çetin'in yazdığı Boğazdaki Aşiret adlı eserde erkek kardeşinden bahsedilmemektedir (Çetin 1997, 96). Leyla Saz'ın yabancı dil eğitimi aldığı, soyadı Kontoksaki olan Atina Üniversitesi öğretmenininin adının iki kaynakta da farklı geçmesi buna başka bir örnektir (Boğazdaki Aşirette Elizabeth, Yağmur dergisinde ise Kirya'dır.).

Kuşkusuz tetkiki iyi yapılamayan filolojik metinlerin getirdiği en önemli sorun tarihi kişilerin biyografilerinin inşasıdır (Ortaylı 1998,56). Leyla Saz'ın eserlerinin Osmanlıca olması, kaynağı çeviri yapanların kaleminden incelemiş olmakta, araştırma için ayrıca bir sınırlılık arz etmektedir.

Leyla Saz'ın bundan önce bilimsel hiçbir araştırmaya konu olmaması da araştırmacı açısından güzel bir durum olsa da, Leyla Saz'ı incelemek adına ulaşılabilecek kaynakların azlığı da sıkıntılardan biridir.

2. BÖLÜM

KADIN ARAŞTIRMALARINDA KADINLIĞIN TARİHİ

Geleneksel tarih yazıcılığı erkeklerin yaşam pratiklerini kendine konu edinir. Öznesi erkek olan bu tarihte kadınlardan pek bahsedilmez. Olayların meydana geldiği ortam ve bunları meydana getiren nedenlerden ziyade ilgilenilen konu daha çok sonuçtur. Sonucun ortaya çıktığı alan ise genelde kamusal alandır ve burada kadından bahsedilmemiştir (Doğramacı 1994, 13).

Erkeklerin ağzıyla oluşturulmuş tarih yazımında incelenmek istenen kadın konusu hemcinsi tarafından anlatılmadığından ortaya çıkan bilgilerde önyargıdan bağımsızlaştırılamamıştır. Kadınların ağzından anlatılacak olan tarihin yazımı ancak pratiği yaşayan kadınlar tarafından olacaktır (Doğramacı 1994, 13).

Bilim dallarının hemen hemen hepsinde, ekonomide, sendikal örgütlenmelerde kadın eli olmasına rağmen, kadından bahsedilmemiş olması da kadın araştırmalarına kadın gözüyle bakıp değerlendirmek ve ürünler ortaya koymak adına büyük öneme sahiptir (Doğramacı 1994, 14).

Kadınlar 'aile' denen özel alan içine sıkıştırılarak 'toplumsal'ın dinamik süreçlerinden uzaklaştırılmış olsalar da, bir araya gelme fırsatı bulabildiklerinde ortak ürünlerini bir başkaldırı hareketine dönüştürebilmişlerdir (Doğramacı 1994, 15).

Kadın tarihinde gözden kaçmaması gereken önemli bir konuda özel alan ile kamusal alan arasındaki diyalektik bağdır. Kamusal yaşam 'aile içini' etkileyip kadın-erkek ilişkisinde birtakım değişim ve dönüşümlere yol açtığı gibi, özel alanda da 'kamusal'ı etkileyerek oradaki süreçlerin yönünü değiştirebilir (Doğramacı 1994, 15).

Kadınların hayata aktif bir şekilde katılımı, kadınların toplumdaki değişim ve dönüşümden haberdar olmalarıyla başlamıştır. Cumhuriyet dönemindeki kadın hareketleri, kadınların eğitime katılımı, toplumsal olay ve olgular üzerine bilinçlenmeleri ve aynı anda birçok kadının gündelik yaşamdaki tecrübelerini pratiğe dönüştürmeleri buna örnektir.

Kadınların kitlesel olarak bilgi alanına girmesinden sonra, kadın bilinci ve kadın bakış açısı bilimlerin içine girmiştir. Dolayısıyla kadınların üzerine yapılan çalışmalar kadınlara dair bilgilere ulaşmanın da ötesinde kadın için bir var olagelme yoludur. Kadınların tarihi aynı zamanda sosyal kategori olarak cinsiyetlerin de tarihidir. Kadınlığın tarihi yazılırken sorgulanan gerçek kadının kendisidir ve bu soruna feminist bir bakış açısıyla yaklaşılabacaktır (Doğramacı 1994, 16).

‘Kadın tarihi çalışmalarında kadına dair var olagelen bilgiler tekrar ele alınıp sorgulanırken kadın tarihi yazımında yeni soruların oluşması ve bunlara verilecek olan cevapların verilmesinde kaynak teşkil edebilecek her türlü veriyi kullanmak çok önemlidir. Birçok resmi kaynak erkek bakış açısı ile oluşturulduğundan kadına dair bilgiler ihmal edilmiştir. Araştırmaya kaynak teşkil edecek hesap defterleri, nüfus kayıtları da yeterince değerlendirilmemiştir. Okuyan ve yazan kadınların azlığından ötürü çok az kaynak oluşmuşsa da ortaya çıkan eserlerde gözden kaçmış, değerlendirilmemiştir. Bu anlamda kadınların duygu ve düşüncelerine kaynak teşkil edecek anı, günlük, şiir, mektup, fotoğraf, roman, biyografi ve kadınlara dair çıkan dergiler incelenmelidir (Doğramacı 1994, 17).’

Kadın tarihi araştırmalarındaki amaç, tarih içerisindeki belli başlı kadınların tarihini yazmaktan öte, bir cins grubu olarak kadınların tarihini yazmak, tarih içerisindeki belli başlı kadınlardan kadınların tarihini ve kadınların rollerini yazmaktır. Sosyolojik temelli kadın araştırmalarında amaç ise toplumsal bağlamda oluşan karşılıklı etkileşimlerin bilimsel bir bakış açısıyla gerçekliğe kavuşturmasıdır.

2.1. Tarihte Türk Kadınının Sosyal Durumu

‘Kadın’ ve ‘Kadınlık’ her şeyden önce bir niteliktir. İnsanın cinsiyetini belirleyen, fizyolojik bir farkla başlayıp yaşamı boyunca kişiliğin ayrılmaz bir parçası olarak, onun gelişmesi ile bütünleşen bir özelliktir. Kadınlar kendilerini her şeyden önce anne ve eş olarak görmek üzere yetiştirilirler. Kadın dışarıda çalışan erkeğin rahatını sağlayan, aile ahlak değerlerine bekçilik eden bir varlık olarak algılanmaktadır (T.A.A, KM ,537).

Dünya genelindeki kadınlara tarihi bir perspektiften bakacak olursak kadınlar, kentleşme, artan öğrenim ve istihdam olanakları ile birlikte özgürlüklerini kazanmışlardır (Ekin 1990,67). Aslında sanılanın aksine kazanılmış olan özgürlük değil yeni dünya sisteminde kendini özgür olduğunu düşünen fakat kapitalist sistemde bağımlı kadın bireylerin oluştuğunu söyleyen araştırmacıların varlığından bahsetmekte mümkündür.

Günümüz dünya kadınları ev işlerinin monotonluğu sebebiyle çalışmaktadırlar ev kadınlığının düşük statüsünden kurtulmak, ekonomik bağımsızlık kazanmak, benliğini gerçekleştirmek ve yeni çevrelerde ahablık kurmak gibi güdülere sahiptirler (Ekin 1990,67).

Türk kadınının son yüzyılda, özellikle Cumhuriyet döneminde yaşanan sosyal değişme yerinin ne olduğu sorusu sık sık tekrarlanmış ve buna cevap aranmıştır. Bu meseleyi açıklığa kavuşturabilmek için, bu soruyu hazırlayan tarihi ve sosyal gelişmeleri öncelikler ortaya koymak gerekir.

Üçok, Türk kadının sosyal durumunun incelenmesi için tarihte esaslı üç devreyi kabul etmemiz gerektiğini vurgulayarak bu evreleri şöyle sıralar;

1- İslamiyet'ten önce Türk Kadını

2- İslam medeniyeti için Türk Kadını

3- Bugünkü medeniyet anlayışına göre Türk kadını.

Bu üç maddede araştırma konusu olarak seçtiğimiz Leyla Saz'ı incelemek açısından önemlidir çünkü Rum asıllı olmasına rağmen İslami bir yaşam sürmüş, Osmanlının son dönemlerini yaşayıp Cumhuriyetin kuruluşuna şahitlik ederek bugünkü kadın anlayışına zemin hazırlanan döneme şahitlik etmiştir.

2.1.1. İslamiyet'ten Önce Türk Kadını

İslamiyet öncesi Türklere ait bilgiler M.Ö. IV. bin yıl gerilere kadar gitmektedir. Mezopotomya'da yaşayan Sümerler, M.Ö. IV. binyılda yazılı belgeleriyle tarihte yer alırlar ve kanunların ilk yapıcısı sayılırlar. Bu kanunlar kadının sosyal durumunu düzenleyen prensipler koymuştur. Sümerlerde aile monogami esasına dayanır. Karı-koca çocuklar üzerinde aynı hakka sahiptir. Miras hukuku kadın ve erkeğe eşit değerdedir. Ekonomik hayatta kadın, üretim, dokumacılık v.b. gibi sanayi kollarında kalfa işçi durumundadır. Siyasi düzende ise kadın kral veya prensin yanında yer almıştır (TA, KM 5, 91-92).

İskit'lerde çiftçi ve göçebe olmak üzere iki grup halk vardır. Bu yaşam tarzında ve savaşlarda kadın önemli bir yere sahiptir. İskit kadınları ata binmiş, ok ve yay kullanmıştır (TA, KM 5, 91-92).

Hunlar sürekli hareket halinde olduğundan kadın ve erkeğin aynı koşullara sahiptir. Hunlarda, Çinliler ve Bizanslılarla olan münasebetlerinde Hakanın yanında Hatununda resmen yer alması, her ikisinin devleti temsil ettiğine açık bir delildir (TA, KM 5, 91-92).

Göktürkler ve Uygurlar yazıtlarında kadına özel bir yer vermiş, prenseslerin siyasi ve sosyal rolleri belirtilmiştir. Bu dönemde Türk kadını aile hayatında erkeklere eşit haklara sahiptir. Böylece her alanda hak ve sorumluluklar paylaşılmıştır (TA, KM 5, 91-92).

Bu köklü bilgiler arasında kadının temel nitelikleri 'ana'lık ve 'kahramanlık'tır. Kadın ata binme, silah kullanma, savaşabilme gücü ile de değerlendirmeye tabidir (Savcı 1993, 107)

Bir emirnamenin kabulü için, 'Hakan ve Hatun emrediyor ki' sözleriyle başlaması gerekiyordu. Hakan tek başına elçi kabul edemezdi. Şölenlerde, kankaşlarda, kurultaylarda, ibadetlerde ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun mutlaka hakanla beraber bulunurdu (Gökalp 1958,112).

Türkler tarihleri boyunca kadına hep değer vermişler ve onu yüceltmişlerdir. Özellikle Oğuz Kağan Destanı kadına çok yer vermiş, sekizinci yüzyıl Orhun Kitabeleri'nde Türk kadınından saygı ile bahsedilmiştir. Bu dönemde kadın, siyasi toplantılarda ve sosyal ilişkilerde her zaman kocasının yanında yer almıştır (Gündüz 2000,135).

Türk halk ilminin en değerli belgesi sayılan 'Dede Korkut'ta kadının aile yapısındaki yeri konusunda kendine özgü bir sınıflandırma vardır. Aile her bakımdan kadının yönetimindedir (Öztelli 1976,106).

Yusuf Has Hacib'in 1069 yılında yazdığı 'Kutadgu Bilig' Türk Moğol inanışlarına göre Yer Ana Tanrıçası 'Ötüken'de dişidir (Göksel 1993,106).

Ziya Gökalp'in 'Türkçülüğün Esasları' adlı eserinde eski Türklerde ana ve baba soyu değerce birbirine eşit tutulmuştur. Ev yalnız kocanın malı olmayıp, karı ve kocanın ortak malıdır. Evin erkeğine 'ev ağası' denildiği gibi hanımına da 'ev hanımı' denirdi (Unat 1982,7).

Ziya Gökalp'in adı geçen eserinde Şamanizm'in etkisiyle kadının kutsallaştırıldığını belirtmektedir.

Tarihte ilk devlet başkanlığı yapan ilk kadınlarda Türklerdir. Delhi Türk Devleti'nde Raziye Sultan, Kirman'da Kutluk Türk Devleti'nde Türkan Hatun buna örnektir. Türk kadınları örtünmezlerdi. Eski Türklerde monogami esastır. Kadın ve erkeğin çocuklar üzerindeki velayet hakları da eşittir (Gökalp 1958,112).

Özetle, Türk toplumunda kadın çarşıda, pazarda, evde, devlet işlerinde her zaman eşinin yardımcısı olmuş sosyal etkinliklerde aktif bir yaşam sürmüş ve öncülük etmiştir. Türk toplumunda döneme yön veren durumlarda kadının da katkısı olmuştur. Kaç-göç olmaması, kadının mecliste bulunması, yaşlı kadınların söz sahibi olması, tek eşlilik, çocuk üzerinde erkek kadar kadının da hakkının olması gibi durumlar bize gösteriyor ki Türk Toplumunda kadına gereken değer verilmiştir.

2.1.2. İslam Medeniyeti İçin Türk Kadını

‘İslam toplumunda kadının durumu birçok Avrupalı yazar tarafından yanlış anlaşılmış ve Müslüman kadının bütün tarih boyunca erkeğin esiri olduğu veya kafes arkasına itilmiş bir mahpusun hayatını yaşadığı tezi ileri sürülmüştür. Halbuki Müslüman reşit kadın hem istifade hem de kullanma ehliyetine sahip olduğu için çağdaş hukuk sistemlerine bağlı kadınlardan çok önce hukuki şahsiyetini kazanmış bulunmaktadır. Serbestçe ticaret yapan, malları üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunan kadın toplum hayatında kendine düşen yeri almaktan alıkonulmamıştır; hatta Divân-ı mezâlim başkanlığı gibi kadılıktan bile üstün olan bir vazifeyi görmesi doğal karşılanmıştır (Üçok 1981,3).’

Türklerin İslamiyet’le tanışmalarından sonra kendi örf ve adetlerini korumaya çalışmışlarsa da Arap ve istila ettikleri Fars, Bizans ve Avrupa ülkelerinin kültürlerinden de etkilenmeyi engelleyememişlerdir. Toplumun genelini etkileyen bu durumdan kadında nasibini almıştır. Daha sonraki dönemlerde Anadolu’da doğan tarikatlarda Türk kadınının durumunu etkiler olmuştur. Bunlar kadının Selçukluların X. Yüzyılda Anadolu’ya gelişlerine kadar, İslamiyet’in Türkler üzerindeki tesirlerine rağmen, ‘Harem’ henüz bilinmemektedir. 300 yıl süren Selçuklu egemenliğinde kadının sosyal durumu hayli değişikliğe uğramasına rağmen erkekten kopmamıştır (Göksel 1993,129).

Osmanlı toplumunda, imparatorluğun ilk dönemlerinde medrese ve tarikatların etkisiyle, kısmen kadına da dini inanışlarına göre sosyal hayatta bir yer tanımış ise de bu durum gitgide kaybolmuştur. Osmanlı’da ‘Harem’ geleneğinin İstanbul’un fethinden sonra Bizans geleneğinden etkilenerek oluştuğuna inanılmaktadır (Çağlar 1992,49).

Osmanlıda kadının Türklerin var olan konumunun kaybolmasında Arapların gelenek ve kültürlerini etkilemiş olması böyle bir sonuç doğurmuş olabilir inancı hakimdir. Sosyal hayatta aktif olan kadının dış dünya ile bağlantısı kesilmiş , eski Türklerde var olan hak ve saygınlığı evin içine taşınmıştır.

İslam medeniyeti için Türk kadını İbn-i Batuda XIV.yüzyılın başlarında Anadolu’da gezip izlenimlerini seyahatnamesinde yazmıştır. Burada özellikle Türk ailelerinin örf ve

adetlerine, eski milli geleneklerine sadık kaldıklarını ve diğer Müslüman kadınlardan ayrılık gösterdiklerini yazmıştır (TA,KM 5,91-92).

İslamiyet'in kabulünden ve İran etkisine girildikten sonra bile Türklerin kadınları soyutlayıcı ve ayrımcı bir uygulamadan uzak durdukları söylenebilir (Davis 2006, 59).

Osmanlı toplumunda kent kadınları tümüyle eve kapalı bir biçimde kurumsallaşmış kadınlık uğraşını sürdürürken kırsal kesim kadının üretimde yer aldığı bilinmektedir . Her iki kadın da temelde erkeğe bağımlıdır. Saraylı kadın tam bir tüketici olduğu halde, kırsal alandaki kadın üreticidir. Sarayda özel bir yeri olan valide sultanların durumu özellikle yükselme devrinden sonra politik bir nitelik kazanmıştır (Tunç 1981,108).

Osmanlı döneminde halk sınıfı kadınlarının kimi uğraşlara girdikleri padişah fermanlarından anlaşılmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman ve III. Selim dönemlerinde kadınlar çalışma hayatında bulunmuşlardır. Bu dönemde pratik hekimlik yapmış kadınlara dair belgeler bulunmuştur. Ayrıca Osmanlı kadınının sosyal hayatına dair büyük bir öneme sahip olan bohçacı kadınlarda bu çalışan kadın grubuna dahildir (Çiftçi 1982,81).

19. yüzyıl sonlarında yaşayan Nigar Hanım gibi tanınmış Osmanlı kadınlarına gelinceye kadar, haklarında bilgi sahibi olduğumuz tüm kadın şairlerin ulema ailelerinden çıktığı gözlemlenmektedir (Davis 2006, 61).

2.1.2. Bugünkü Medeniyet Anlayışına Göre Türk Kadını

Türk kadını XIX. Yüzyıldan önce kapalı bir dünya içerisinde yaşamıştır. Ancak Tazimat'tan sonra Türk Kadınının durumunda farklılaşmalar meydana gelmiştir. Asıl gelişmeler ise M.K. Atatürk ile beraber 'Kadın Reform'u yer alır. 50 yıl öncesi bir çok Avrupa ülkesindeki kadınlar Türkiye'deki kadınlara verilen haklardan yoksundu. Günümüz Türk kadını yaşamın her alanı içerisinde kendini göstermekte, erkeklerin

sahip olduğu hakların aynısına sahiptir. Günümüz kadını eş ve anne olmanın ötesinde toplum içersinde farklı statülerde bulunmakta ve bunları başarıyla yerine getirmektedir.

2.2. Osmanlıda Kadın

Osmanlı devleti Avrupa'yla her zaman yakından ilgilenmiştir. Osmanlı Batılılaşma sürecinin en genel ve hızlandırılmış haliyle Tanzimat döneminde başlatılır. Tanzimat'a kadar olan süreçte Osmanlı ağırlıklı olarak Avrupa'daki gelişen bilgilerden faydalanırken Tanzimatla beraber Osmanlı'nın Avrupa'da büyük bir şekilde etkileşmesi söz konusudur.

Siyasi erk'in başı çektiği, toplum hayatının büyük bir dönüşüm gösterdiği bu dönemde üst yapı ve kurumlarda başlayan bu değişim zamanla bütün toplumsal katmanlara yayılarak devam etmiştir, Cumhuriyetle daha da ivme kazanmıştır.

Bu dönemde meydana gelen yenilikler sorgulanmadan kabul edilmiştir. Topluma izahı yapılmadan yapılan bu yenilikler toplum hayatını alt üst ederken dönemin basınından ve romanlarından da anlaşılacağı üzere ikili bir yapının ortaya çıktığını göstermektedir.

Tanzimat dönemi toplumunda, Batıya ait olanın iyi ve ideal olduğuna inanan üst yapı, bunu kabullenmekte zorlanan ve kabul etmeyen halk; ve bu ikisi arasında orta yolu bulmaya çalışan bir kısım entelektüeller vardır.

Toplumun üst yapısından alt yapısına kadar hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı, Osmanlılık ve Osmanlı olmanın önemine dikkat çekilen bu dönemde kadın da değişimden nasibini almıştır.

Osmanlı Batılılaşmasının en problemlili alanı kadındır diyen Meriç, geleneksel dönemin sınırlı hayat anlayışıyla yaşayan kadının, batılılaşmayla beraber birdenbire toplumsal hayatın içinde aktif bir şekilde görünür olmasının hem kadın hem de erkek açısından birçok problemlerin yansımalarına neden olduğunu söyler.

Batılılaşmanın en çok şehirlerde görülmesi değişimin şehir eksenli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla geleneksel olandan çıkan da şehirli kadındır.

Geleneksel dönemde zamanının çoğunu evde geçiren, birkaç eğlencesinin dışında başka bir aktivitesi olmayan kadın Tanzimat sonrasında öncelikli olarak özellikle de büyük şehirlerde sosyal hayatta kendini göstermiştir.

2.2.1. Osmanlıda Kadının Sosyal Hayatı

2.2.1.1. Osmanlıda Kadının Ev Dışı Sosyal Yaşantısı

Ev dışında gerçekleştirilen en önemli eğlencelerden biri yılın her mevsiminde olan haftalık hamam ziyaretleriydi. Babil'e kadar dayanan hamam geleneğinin köklü bir tarihi olduğu bilinmektedir. Ancak bu geleneğin İslamiyet'e özgü çeşidi Emevilerle başlamış olduğu öne sürülmektedir. Osmanlı hamamının, ayrı yollardan da olsa, aynı kaynaktan gelmiş olduğu ifade edilebilir (Davis 2006, 149).

Kadınların kapalı ev ortamından dış dünyaya açılması sağlayan araçlardan biri, elbette ki Batı toplumsal düşüncesinin yayılması olmuştur. Ama yeni ulaşım araçlarının kullanılması da önemli bir gelişmedir. 17. yüzyılda Osmanlı devletine giren araba, önce haneden ve üst zümre mensupları tarafından kullanılmış olup, sonra belirli sınırlamalara rağmen merkez dışında da yaygınlık kazanmıştır. 18. yüzyılda gözde bir ulaşım aracı olan araba, 19. yüzyılda Batı etkisinin yaygınlaşmasıyla birlikte giderek çeşitlenmeye başlamıştır (Davis 2006, 152-153).

19. yüzyıldan başlayarak demiryollarının inşa edilmesi bile uzun yolculuk sorununa kalıcı bir sorun getirmedi. Ev dışında kısa da olsa bir yolculuk yapmasını sınırlandıran en önemli faktör, kadınların yalnız seyahatine izin verilmemesi, aksine ancak kocası veya bir yakını eşliğinde yolculuk yapabilmesi düşüncesidir (Davis 2006, 158).

Kadınların aile dışındaki sosyal faaliyetlerinden biri, belki önemli olanlarından biri, ev ve akraba ziyaretleri idi. Ulaşım araçlarının sınırlı olduğu 18. yüzyılda sadece akrabalar

ziyaret edilebiliyordu. Bazı büyük ailelerde genelde kadınlar ziyaret ettiği yerde on beş ile yirmi gün kalabiliyordu (Davis 2006, 158).

Kadınların ev dışına çıkmalarına imkân tanıyan bir başka sosyal faaliyet de alışverişe çıkmaktır. Ancak bazı üst zümre kadınları alışveriş dışarı çıkmazlar, alışverişi bohçacı denilen gezici satıcı kadınların sırtında taşıdığı mallar arasında yapar. Bohçacı kadınlar, dış dünyadan soyutlanmış bazı kadınların dışarıyla bağlantısını sağlayan az sayıdaki yollardan biri idi. Bazı durumlarda bu kadınlar, çeşitli entrikaların aracısı haline gelebiliyor; birçok eve girip çıktıkları içi zaman zaman görücülük yapabiliyor, bazılarının tıbbi bilgileri olduğu düşünülüyor olduğundan kadınlar arasında oldukça fazla talep görüyorlardı (Davis 2006, 163-164).

Kadınlar açısından ev ortamı dışında eğlence olan bir başka günde ilkbahardaki hıdırellez şenlikleridir (Davis 2006, 164).

Sünnet törenleri, düğünler, doğum günleri, mehtaplar, ramazan teravihleri kadınlar arasında en gözde ve can alıcı eğlence ve ev dışındaki sosyal birlikteliklerdendir. Gerek teravih için gerekse Kadir gecelerinde kadınların camiye gidişi 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir sosyal faaliyet olarak ortaya çıkmıştır, daha önce bir gelenek söz konusu değildi (Davis 2006, 165-168).

2.2.1.2. Osmanlıda Kadının Ev İçi Sosyal Yaşantısı

Kadınların ev ortamında hoşça vakit geçirmek için en sık başvurdukları yollardan biri konuk ağırlamaktır. Farklı oyunlar, müzik, karagöz ve masalcı kadınları dinleyerek ev ortamında hoşça vakit geçirmenin ve oyalanmanın diğer yollarındandı (Davis 2006, 177). Bunlar arasında en önemlisi ve muhtemelen en yaygın olarak sevileni konuk ağırlamaktır.

Dini bakımdan hep tartışmalı olmakla birlikte müzik Osmanlı toplumunda en büyük zevklerden biri olmuştur. Dini müzik yanında din dışı müzik de yaygındı. Mevlevi tekke müziği dışında bazı grupların destekleri özel dini müzik de vardı. Ayrıca müzik

alanında uzmanlaşmış aileler ve gruplar da bulunuyordu. Türkler müziği çok seviyor, özel veya halka açık hemen her törende müzikten yararlanılmaktaydı. Bu törenlerde, dinden kaynaklanan katı kaçgöç hükümleri pek fazla uygulanmazdı (Davis 2006, 177-178).

Mahallede belirli günlerde bir araya gelen ehli tarik müntesipleri tef ve ney eşliğinde tekke müziğini ilahi ile birlikte icra etmektedirler. Benzer şekilde, ölüm sonrasında yapılan anma toplantılarında ve erkek çocuklarının sünnet törenlerinde bir tür dini müzik uygulanmaktadır. Düğünler ise, sazlı sözlü bir törenle din dışı müzik icra ederek gerçekleştirilmektedir. Evlilik törenlerinde kimi zaman tekke müziğiyle karışık bir dini müzikte uygulanmaktadır. Bu durumda, kadın ve erkek gruplar ayrı ayrı eğlenmektedir.

Dini müzik icra eden özel gruplar olduğu gibi özel yetenekli yaşlı kadınlar da bu müziği icra edebilmektedir. Din dışı müzik, genelde farklı alt Çingene topluluğu üyeleri tarafından icra edilmektedir. Gerek dini müzik edilen toplantılarda gerekse din dışı müziğin icra edildiği törenlerde amaca uygun olarak özel dansçılar bulunduğu kadar, müziğin ritmine kendisini kaptıran genç, orta yaşlı ve yaşlı kadınlar da çeşitli dans figürleri ortaya koymaktadırlar. Dans yapan kadınlar ve genç kızlar genelde sadece kadınların bulunduğu bir mekanda eğlenmeyi tercih ederler, çoğu kez bu alan çok fazla geniş olmaz. Dar mekânda, dans figürleri kısa adımlarla, bir eli aşağıda, diğeri yukarıda, elleri ve omuzları zarif bir şekilde sağa sola çevirmek suretiyle gerçekleştirilir.

Bazı durumlarda, grup içinde söylenen şarkılar ve türküler oyuncuların dansını destekleyici nitelikte olup, oyuncunun çok daha sanatkârane ve daha bir ustalıkla vücut hareketlerini sergileyebiliyorlardı. Bunların pek çoğu, etrafında namus düşkününü insanlar olarak kabul görmektedir.

2.2.1.3. Osmanlıda Meddah Ve Masalcı

Kentli üst zümre kadınları bazı zamanlarda ve Ramazan ayında Karagöz oyunları ile eğleniyordu. Ramazan akşamları, sünnet ve düğün gibi özel günlerde bir Karagözcü

davet edilirdi. Fakat masal anlatıcısı, kentli kadınların boş zamanlarını değerlendirmek için çok daha önemli bir yere sahip olmuştur (Davis 2006, 183).

Öncelikle üst zümre mensuplarından başlayarak, 19. yüzyılda kadınlar arasında okur-yazarlık oranının artması, roman okuyucularındaki artış masalcıya duyulan gereksinimi giderek azaltmıştır. (Davis 2006, 185).

Kadınların oyalanmayı sevdiği ve daha çok erkeklerden öğrenmiş olduğu bir başka faaliyet ise çubuk tütürmektir. Tütün kullanmak kadınlar açısından bakıldığında evin yaşlı kadınları tarafından yerine getirilen nadir zevklerden biriydi. Tütün içen kadınların birçoğu bunu yemekten sonra kahve ile birlikte almayı tercih ederdi.

2.2.1.4. Osmanlıda Giyim Ve Kuşam

18. ve 19. yüzyıllarda kadınlar, kuşkusuz 16. ve 17. yüzyıllardakilerden pek farklı giyinmiyorlardı. Osmanlı toplumunda kadının giyiminde 19. yüzyılın sonlarına kadar belirgin bir değişim olmamıştır, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında, geleneksel olandan belirli bir sapma ortaya çıkmaktaydı.

2.2.1.5. Osmanlıda Boşanma

19. yüzyıl Osmanlı sadrazamlarından Kıprılı Mehmet Paşa Melek Hanım adlı bir kadınla evlenmiş olup, çeşitli nedenlerle ayrılmıştır. Melek Hanım nafaka almış, fakat tüm mal varlığına el konulduğu için Kıprılı'nın diğer eşinden olma oğluyla evli kızı Ayşe'yi de yanına alarak Batıya kaçmıştır. Batıda Osmanlı haremindeki yaşamını konu alan bir kitap yazmıştır.

2.2.2. Osmanlıda Oluşan Kadın Dernekleri

Kız okullarını örgütlemek amacıyla ‘Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi’ kurulmuştur.

Kadınların peçe yerine başörtüsü takması ve kişisel özgürlüklerinin geliştirilmesi yönünde çaba gösteren bir başka kuruluş ise, ‘Osmanlı Müdafa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti’

Halide Edip, 1908’de Kadınlara yönelik kurs ve konferanslar tertip etmek için ‘Teali-i Nisvan Cemiyeti’ isminde bir dernek kurulmasına destek vermiştir.

2.2.3. Osmanlıda Kadınlara Yönelik Çıkan Süreli Yayınlar

Osmanlı döneminde kadınlara yönelik yayınların en ünlüsü Mehmet Tahir’in çıkardığı “Hanımlara Mahsus Gazete” idi. İlk sayısı, 19 Ağustos 1893 (1311)’de çıkmıştır. II. Abdülhamit’in tahta çıkışını kutlayan “Padişahımız Çok Yaşa: Tebrik-i Cülus-ı Humayun” adındaki bir başmakale ile açılıyor (Davis 2006, 257). Her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri yayınlanan gazetenin sayısı 30 paradan satılmaktadır.

Afet İnan, “Tarih Boyunca Türk Kadınlarının Hak ve Görevleri” isimli makalesinde; Osmanlı kadın dergileri ve gazeteleri hakkında bilgi verir. Bunları, ilk yayınladıkları tarihleriyle birlikte bir liste halinde şöyle sıralar .

- 1- Kadın (1909)
- 2- Kadın Bahçesi (1912)
- 3- Kadınlar Dünyası (1912)
- 4- Kadın Hayatı (1912)
- 5- Kadın Duygusu (1913)
- 6- Kadınlar Âlemi (1913)
- 7- Kadın kalbi (1919)
- 8- Mehâsin ve Süs

2.2.4. Modernleşme Dönemi Osmanlı Şair Kadınları

Fıtnat Hanım (Ö:1780)
 Trabzonlu Fıtnat (1842-1911)
 Şeref Hanım (1809-1858)
 Diyarbakırlı Sırrı Hanım (1814-1877)
 Nakiye Hanım (1848-1898)
 Trabzonlu Seniye (1836-1905)
 Mahşah Hanım (1864-1902)
 Leyla Hanım (ö:1824)
 Nigar Hanım (1856–1918)
 Makbule Leman (1865–1898)
 İhsan Raif (1897–1926)
 Yaşar Nezihe (1880–1943)

2.2.5. Modernleşme Dönemi Osmanlı Düzyazı Kadınları

Fatma Aliye (1864–1924)
 Emine Semiye (1868–1944)

2.2.6. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Aydınları

Leyla Saz (1850–1936): Şair, bestekar.

Şükûfe Nihal Başar (d: 1896): İ.Ü. Ed. Fak. mezunu, öğretmen, şair, romancı.

Halide Nusret Zorlutuna (d. 1901): Roman ve gazete makaleleri yazarı, İngilizce öğretmeni.

Müfide Ferit: Yabancı okullarda okuyan kızları konu edinen ‘*Pervaneler*’ adlı romanı vardır.

Güzide Sabri Aygün (d. 1883): Popüler yazar.

Sabiha Zekeriya Sertel (d. 1897): Yazıları Tan Gazetesinde yayınlandı. Colombia Üniversitesi mezunu olup, genelde çocuklar ve yetişkinler hakkında yazılar yazmıştır.

2.3. Tanzimat Döneminde Kadın

Osmanlı Devleti'nde kapsamlı bir toplumsal değişmeye yol açan ilk önemli gelişme, Tanzimat Fermanının ilanıyla başlayan tarihi dönemdir.

Batıda meydana gelen gelişmelerin Osmanlı bürokrasisinin etkilenmesinin yanı sıra Batı'nın Osmanlı devletini yönlendirmeye dönük politikalarının da etkisiyle ilan edilen ferman, Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısında ciddi değişimlere neden olmuştur. Osmanlıda meydana gelen kurum, kavram ve kurumsal değişmelere o kadar şiddetli olmuştur ki kendisinden sonra gelen değişmelerinde nedeni olmuştur. Bu önemli tarihsel evreyi özgürlüklerin kaybedilişi olan istibdat rejimi, ardından da ciddi bir toplumsal dönüşüm olan II. Meşrutiyet hareketi izlemiştir (Kırkpınar 1998,13).

Kadının bu döneme kadar olan hayatının durağanlığı Tanzimat hareketiyle beraber hızla değişmeye başlamıştır.

Batıya yönelme hareketlerinin en önemlisi eğitim ve öğretim alanlarında başlatılmıştır. Evvela erkekler için açılmış olan okulların ardından Osmanlı için gerileme nedenlerinden biri olan kadınların eğitimsizliği batılı aydınlar tarafından kadınların eğitilmesi hususu kabul edilir. 1858'de kızlar için ilkokul ve ortaokul eğitimine başlanmıştır. 1842'de Askeri Tıbbiyeye bağlı olarak ilk 'ebelik okulu', 1869'da İnan sanayi Mektebi (Kız sanat Okulu), 1870'de Darül Muaallimat (Kız öğretmen okulları açılmıştır.) (Göksel 1993,134).

Bu okullarda mezun olan okur-yazar kadınlar, 19. yüzyıl sonlarında gazetelerde kadın sayfalarının yer almasına ve hatta kadınlar için, yazarları da kadın olan gazete ve dergilerin yayınlanmasına zemin oluştururlar.

Eğitim toplumsal alanda yeni kabullerin sembolik anlamlarını içselleştirerek sosyalleşme işlevini görür. Meslek eğitimi özellikle kız çocukları için tercih edilen alanlarda verilmiştir. Bunda amaç ise yenileşen ve değişen toplum hayatının gereklerinin genç kızlara öğretilmesidir. Bu eğitim semtlerin uygun olan evlerinde yapılmıştır (Kurnaz, 1991,58).

Bu eğitimle toplum hayatının değişimi alt tabakalara doğru yaygınlaştırılmıştır. Bu sayede genç kızlar ev işi, nakış, dikiş ve okuma yazma imkanı bulmuşlardır. Edindikleri bilgilerle batılı adabı-ı muaşereye daha kolay uyum sağlamışlar ve geleneksel toplum hayatından uzaklaşmışlardır (Ramazanoğlu 2000,60).

Üst tabaka Osmanlı ailelerinin uyguladıkları konak eğitimi ise entelektüel Osmanlı kadınına meydana getirmiştir (Ramazanoğlu 2000,61).

Birinci Dünya savaşından sonra Osmanlı'nın yenilmesi ve Kurtuluş savaşı, kadınların gerçek yaşamlarında hukuki statülerini zorlamasına imkan veren değişikliklere yol açar. Çok sayıda kadının cepheye giden erkeklerin yerine işçi ve memur olarak çalışmaya başlamıştır.

Savcı ve ifti'nin verdikleri bilgilerden hareketle Tanzimat'tan birinci dünya savaşının sonuna kadar geçen dönemde, kadın sorununa ilişkin gelişmelerin temel niteliğinin kapsayıcı değil, büyük kent kadınlarının çok sınırlı bir kesimine yönelik olduğu söz konusudur.

Görüldüğü üzere kadınların hak ve yetkilere kavuşmaları Tanzimat döneminde başlamıştır. Özellikle bu dönemde edebiyatçıların ve aydınların, kadının toplumsal yerini eleştirmeleri kadınlar için olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Modernleşmenin argümanlarını toplum hayatına taşıyacak olan üst tabaka ailelerine dönemin yazılı basını da etki etmiştir. Gazete ve dergilerin, özelde kadınlara ait gazetelerin, gerekse yeni bir edebiyat akımı olan romanların toplum hayatında görülmeye başlaması ve etkisini hissettirmesi de bu döneme rastlar (Ramazanoğlu 2000,62).

Bu dönemde ortaya çıkan yazılı eserler, özellikle roman ve gazeteler o döneme ait bilgilere sosyolojik veri olarak önemli kaynaklardır.

2.4. Cumhuriyet Döneminde Kadın

Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte ele alınan kadın hakları 1924'te başlatılan çalışmalarla hız kazanmış, 1926'da kabul edilen 'Türk Medeni Kanunu' ile sonuçlandırılmıştır.

Türkiye'de kadınların konumu incelenirken perspektiflerden birinde kamusal alana ağırlık verilip Cumhuriyet döneminin hukuki, siyasi ve kamusal reformları göz önüne alınabilir. Cumhuriyet öncesi dönemde ve Ortadoğu'nun diğer toplumlarıyla karşılaştırıldığında bu reformların, kadınların kamusal katılımlarının giderek artmasındaki yansımaları gerçekten olağanüstüdür. 1926 yılında dinsel kanunlar külliyyatı olan Şer-iyeden Medeni hukuka; çok eşlilikten tek eşliliğe; boşanma, mülkiyet, çocukların yönetimi konularında eşit olmayan hukuki reformlar çok önemlidir. Bu reformlar, kadınların, kanun tahtında cinsiyet olarak ayrı tutulup eşit olmayan muamelelere maruz bırakılmalarını sona erdirilmesinin resmi kalıplarını oluşturdu (Kağıtçıbaşı 1990,103).

Düşünce dünyasında ve siyasal yaşamda II. Meşrutiyet döneminde radikal kırılmalar görülmüştür. Kadın sorunları açısından ilk ciddi gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal teoriler açısından tepeden inme ve devlet merkezli bir zorlama olarak görülse de, kadının radikal nitelikli hak kazanımlarına bu dönem adeta bir zemin hazırlamıştır (Kırkpınar 1998,14).

Cumhuriyet kadını, bölgeler ve kültürler arasındaki farklılıklara ve yaşanan yoğun çelişkilere rağmen önceki dönemlerden kıyaslanamayacak ölçüde farklıdır. Bu farklılık yalnızca kadının dış görünüşünde değil, toplumsal statüsünde, kültürel yapısında, kişilik tanımlamasında tanık olunan çok yönlü bir farklılıktır (Kırkpınar 1998,15).

M. Kemal Atatürk Kurtuluş savaşını verirken güç aldığı, yardımını gördüğü Türk kadınına hiç unutmamıştır. Vefa duygusunu her fırsatta belirtmiştir. Cumhuriyet dönemi

boyunca kadın haklarına öncelik tanınması veya çok önem verilmesinde bu duygunun etkisi vardır (Gül 1998,79).

M. Kemal Atatürk bir yurt gezisinde kadınlara şöyle seslenir:

‘Türk kadını savaş sırasında ülkeye çok büyük yardımda bulundu; herkes gibi o da acı çekti. Bugün o özgür olmalıdır, eğitim görmeli, okullar kurmalı, ülkede erkeklere eşit bir konuma sahip olmalıdır. Buna hakkı vardır (Caporal 1982,180).

Ocak 1923’te İzmir’de yaptığı konuşmada ise yeryüzündeki çoğu şeyin mimarlarının kadınlar olduğunu, toplumun kalkınması için kadınların desteğinin şart olduğunu söyleyerek bir milletin uygarlaşmasının bu hususu temel almak zorunda olduğunu vurgulamıştır.

Toplumsal hayatta kadın ve erkeğin hareket etmeleri gerektiğini ve birbirlerinin yardımcısı ve destekçisi olduğunu vurgular. Analık vazifesinin de önemini vurgular (Gül 1998,79).

Kadının toplumsal konumunu değişimde en önemli haklardan biri de 3 Nisan 1930’da tanınan Belediye meclislerine seçme ve seçilme hakkıdır(TA, KM 5, 91-92).

1926’da kabul edilen yeni Türk Medeni Kanunu, özel hukuk alanında kadınla erkek arasında tam bir eşitlik sağladı (TA, KM 5, 91-92).

1933 köy kanunları ile kadınlar, belediye ve muhtarlık seçiminde erkeklerle eşit duruma geldiler (TA, KM 5, 91-92).

5 Aralık 1934’de ise 2599 sayılı kanunla 1924 Anayasası’nın 10. ve 11. maddeler değiştirilecek kadınlara T.B.M.M. seçimlerine katılma ve milletvekili seçebilme hakkı tanındı (TA, KM 5, 91-92).

1926'dan 1934'e kadar olan süreçte Türk Kadınına tanınan siyasi haklar birçok Avrupa ülkesinden çok ilerde idi. Avrupa'da bazı ülkelerde bu haklar bu tarihlerden çok sonra verilmiştir (TA, KM 5, 91-92).

3. BÖLÜM

LEYLA SAZ'IN HAYATI VE ESERLERİ

İstanbul'da doğdu (Ak 2009, 231). Babası nazırlıklarda ve valiliklerde bulunan, İstanbul şehreminlerinden, şair, Sertabib-i Şehriyari İsmail Hakkı Paşa, annesi Nefise Hanımdır (İA, LSM 27, 158).

Okumayı yazmayı babasının çevresindeki şahıslardan öğrenen Leyla Hanım, dört yaşlarında kız kardeşi Fatma ile (bkz: Çetin 1997, 97 ablasının adı Adeviye diye geçer.) birlikte Sultan (İA, LSM 27, 158) 1. Abdülmecit'in kızı Münir'e Hanım'a nedime olmuştur. Abdülmecit sarayında geçen çocukluk dönemi Leyla Saz'ın gelişmesinde büyük bir role sahiptir; çünkü ilk eğitimini sarayda alır, piyano ve resim derslerini burada görür(İA, LSM 27, 158). Rüşdiye Mektebi Hüsn-i hat hocası Kandiyeli Esad Efendi'den yazı meşk etti. Ayrıca babasının maiyet memurlarından Giritli Kutbî efendizâde Sadık efendi'den şiir ve aruz dersleri aldı, ilk şiir denemelerine de bu dönemde başladı.

Abdülmecid'in vefatının ardından babasının Girit valiliğine tayin edilmesi üzerine babasıyla beraber beş yıl kadar Hanya'da kaldı. Hanya'da Atina Üniversitesi profesörü Kontaksaki'den Rumca (İA, LSM 27, 158), Fransızca ve eski Yunanca dersleri almıştır (Ak 2009, 231).

Nedimelik görevinden 1860'de ayrılan Leyla saz Saray-ı Hümayun'a girmiştir. İçinde bulunduğu bu sanatsal ortam onun ruhunda çok kısa bir zamanda etkisini göstermiş ve ilk şiirini 14 yaşında iken icra etmiştir (Yıldız 2001, 34). Bu sırada Abdülmecit sarayı; Tanzimat'tan sonra Osmanlı sosyal hayatına ve sanat dünyasına 'Batı zevkinin' yerleştiği bir dönemi yaşamaktaydı. Harem ve selamlığa piyano girmiş, Avrupa'dan getirilen öğretmenler, hanedan üyelerine ve saray mensuplarına müzik dersleri vermeye başlamıştır (Yıldız 2001, 34).

Leyla hanım ilk piyano dersini sultan kızlarının piyano hocası olan Matmazel Romao'dan almıştır. Saraya gelen Türk musiki hocaları Nikogas ve Aziz efendilerden istifade etmeyi bu süreç içerisinde hiç ihmal etmemiştir (Yıldız 2001, 34).

Musikiye ilgisinden dolayı soyadı kanunu ile “Saz” soyadını alan Leyla Hanım 200 kadar şarkı bestelemiştir. Farsça, Arapça, Rumca ve Fransızca bilen Leyla Saz, Batı Musikisine vakıf olmakla beraber Türk Musikisini daha çok sevmiştir (Çetin 1997, 96). Leyla Saz’ın besteciliği üzerine yazılan yazılar onun Türk Musiki hocaları Nikogas ve Medeni Aziz efendiden etkilendiğini, ancak içten içe eserlerinde Batı müziği terbiyesinin de sezildiğini ifade eder. Babası İzmir valiliğine tayin edilince İzmir’e ikinci kez gitmiş olan Leyla Hanım (Çetin 1997, 96), burada edebiyata yakınlığı ile tanınan Vilayet Mektupçusu Sırrı Efendi (1844-1895) ile evlenmiştir (Borak 1974, 15). Sırrı efendi, sonradan paşalığa kadar yükselmiş ve ‘Giritli Sırrı Paşa’ diye anılmıştır (Borak 1974,15).

“Babasının ikinci İzmir valiliği sırasında (1869), (bkz: Çetin 2007, 97; eserde 1868 geçiyor.) Vilayet mektubi muavini Giritli Sırrı Efendi ile evlendi ve İstanbul’a geldi. Sırrı Efendi’nin Prizren’e mektupçu olarak tayininden bir buçuk yıl kadar İstanbul’da ailesinin yanında kalmış, daha sonra eşi Sırrı Paşanın yanına Prizren’ e gitmiştir.” Sırrı Paşa ile evliliği süresince bazen onun mutasarrıf ve veli olarak gittiği Trabzon, Kastamonu, Ankara, Sivas gibi şehirlerde, bazen de İstanbul’da bulunmuştur (İA, LSM 27, 158)” .

Evliliği ile beraber kişiliği belirginleşmiş olan Leyla Hanımın saraydayken, sarayda yaşayan diğer kadınlardan farklı olduğu dikkat çekmektedir. Sarayda yetişmiş olmasına rağmen hatıralarının ‘Sultan Aziz Devrinde Bir Bayramım’ bölümünde anlaşıldığı üzere halk arasına karışmayı ve onlarla kaynaşmayı sevdiği görülmektedir: “..... Eşimle o devrin vali kızı ve vali eşi debdebesiyle çok gezdim. Fakat kendimi çevremden yüksek mevkide görmekten hüznün duyuyor ve utanıyordum. Alışamadım.”

Leyla Hanım, sanatkarları evinde toplayarak sanat söyleşileri tertipleyen, sevilen, sayılan, nazik, sanatkarları ve özellikle müzisyenleri teşvik eden renkli bir kişiliktir (Çetin 1997, 96).

1895’de eşi Sırrı Paşa’nın ölümüyle İstanbul’a yerleşen Leyla Hanım’ın evi, bir sanat mahfili haline gelmiştir (İA, LSM 27, 158). Mahmut Çetin’in Boğazdaki Aşiret adlı eserinde Leyla Saz Hanım’ın ‘rakı’lı dost meclisleri tertiplelediğinden de bahsedilmiştir (Çetin 1997, 97). Bu dost meclislerinde müzik ilgisini günden güne arttırmış (Yıldız 2001, 34).

3.1. Bestekar Leyla Saz

Leyla hanım daha çok Klasik Türk müziği alanında ünlenmiş olup, Dilhayat Kalfa'dan sonra ikinci kadın bestekarımız sayılır (Yıldız 2001, 34). Leyla Saz yazdığı şiirlerle de devrinin şairleri arasında şöhret olmuş, ancak bestekârlığının şairliğinden üstün olduğu kabul edilmiştir. Musikiye küçük yaşlarda başlamıştır. Özellikle içinde bulunduğu saray ve saray çevresi musiki yeteneğinin gelişmesinde etkili olmuştur (İA, LSM 27, 158). Leyla Hanım ölümünden kısa bir süre önce verdiği röportajda gözlerini adeta Sultan Abdülmecit'in sarayında açtığını söylemiştir. Sarayın duvarlarında yankılanan saz ve sözler annesinin ninnisinden sonra kulağına en çok gelen nağmelerdir (Çetin 1997, 96). Son devrin biricik bestekarı olarak, çoğunun güftesi kendine ait, 200 kadar şarkıya imza atar. Bu kadar eser vermiş olması onun bestekarlık alanında ne kadar verimli olduğunun göstergesidir (Yıldız 2001, 34).

“Şarkılarından 45'i günümüze ulaşmıştır. Genel olarak, iyi bir melodi ve ritim duygusunun ürünü, duyarlı bir kadın kalbinin temiz, içten lirizminin ifadesi olan bu eserler, ona toplum içinde layık olduğu ilgi ve alakayı kısa zamanda kazandırır. Ancak eserleri konser salonlarında pek duyulmamıştır. Bunun nedeni üslubundaki yüksek ve herkese açık olmayan, alabildiğine ince ve derin bir zevktir (Yıldız 2001, 34)”.

Onun, Osmanlı müzik dünyasında geçen yılları henüz zevkleri tam gölgelenmemiş bir eski dünyanın nağmeleridir (Yıldız 2001, 34). Saray'da Haşim bey, Hacı Fâik Bey, Hacı Ârif Bey, Sermüezzîn Rifat Bey, Kanûni Ethem Efendi, Santûri İsmat Ağa gibi musikinasları tanıma imkanı bulmuştur (İA, LSM 27, 158).

“Geçki tekniğini çok iyi kullanıldığı, iyi bir ritim örgüsüyle işlenmiş, sağlam melodik yapının lirik ifadeleri olan bestelerinde ince ve derin zevk hakimdir. Hece vezniyle yazıp türkü formunda bestelediği eserlerinde saray ve çevresinde yetişmiş bir sanatkardaki halk sevgisinin açık bir göstergesidir (İA, LSM 27, 158).”

Leyla Saz Bostancıdaki evinde çıkan yangının ardından dostlarının ve kendisinin hafızasında bulunan otuz beş şarkının notası 'Külliyat- ı Musiki' adı altında Şamlı İskender tarafından üç fasikül halinde yayımlanmıştır (İA, LSM 27, 158). Ayrıca Yılmaz Öztuna, birçoğunun güftesi kendisine ait günümüze ulaşan şarkı, türkü ve marş

formlarında elli iki adet eserinin listesini vermiştir (BTMA, II, 267-268) , (İA, LSM 27, 158).

Hece ölçüsüyle yazıp türkü tarzında bestelediği parçaları ise halk beğenisine duyduğu yakınlığı gösterir (TDÜA, LSM 9, 4909) ‘Yaslı Gittim Şen Geldim’ mısraları ile başlayan hicaz marşı Kurtuluş savaşıdan sonra ünlenmiş ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da büyük ilgi görmüştür. M. Kemal Atatürk’ün sevdiği şarkıların başında gelen her fasılda birkaç kez tekrarlatıldığı ‘Mani Oluyor Halimi Takrire Hicabım’ dizesiyle başlayan şarkı Leyla Saz’a aittir. Leyla Hanım’ın şarkıları Cumhuriyet döneminde Ankara ve İstanbul Radyolarında birçok defa seslendirilir. Leyla Hanım’ın repertuarını, hiç üslubunu bozmadan icra eden Ankara Radyosu sanatçılarından Semahat Ergökmen’dir (Yıldız 2001, 35). Ergökmen otuz yıllık musiki hayatında ‘Leyla Hanımcı’ olarak tanınmıştır (Borak 1974, 19).

3.2. Yazar Leyla Saz

Gerek çocukluk yıllarının geçtiği Saray-ı Hümayun gerekse de kocası Sırrı Paşa’nın görev yaptığı yerlerdeki gözlem ve intibalarını içeren hatıralarını Vakıf ve İleri gazetelerinde 1920-1922 yılları arasında yayımlamıştır (Çetin 1997, 97). Yazılarını iki bölümden oluşturan Leyla Saz, yazılarını ilk bölümünü 20 Ocak 1920’de Vakıf gazetesinde yayınlamaya başlamıştır. İkinci bölümü ise 25 Nisan 1921 tarihinde İleri gazetesinde yayınlamıştır. Leyla Saz’ın yazıları İstanbul’un içinde bulunduğu zor şartlardan ötürü gerekli ilgiyi görememiştir.

Yayımlandığı zamanlarda içinde bulunduğu sosyal ortamdan ötürü pek ilgi görmeyen Leyla Saz’ın yazıları, Yusuf Razi Bel’in annesinin anılarının bir kısmını Fransızcaya tercüme etmiş olması ile birlikte kısa sürede ilgileri üzerine çekmiş ve hatta tefrika edilmiştir. Fransızcasından da Çekçe’ye çevirisi yapılan eser Prag’da kitap olarak basılmıştır (Çetin 1997, 97).

Leyla Saz’ın Anılarını Sadi Borak, sadeleştirerek, 1974’de 336 sayfalık “Haremın İyüzü” adlı kitap olarak yayınlamıştır (Çetin 1997, 97). Bu kitap yerli ve yabancı bir

çok araştırmacının haremle ilgili ilk kaynaklarının arasında yer almaya devam etmektedir.

Leyla Saz anılarında şehzadelerden, harem ağalarından, sultan eşlerinden ve kızlarından, cariyelerden, isimler vererek bahseder (Saz 2000, 41). Kitap Haremin fiziki görünüşünden padişah Abdülmecid'in kahvesinin nasıl yapılacağına kadar hiçbir ayrıntıyı atlamadan, detaylı üstelik akıcı bir dille yazılmıştır.

Leyla Hanım, anılarını yazmakla saray yaşamına tanıklık ettiğinin farkındadır. Leyla Hanım ortaya koyduğu bu eserlerle bir dönemin belleğini oluşturmuştur. Besteleri, şarkıları ve yazdığı kitaplar ile yaşadığı dönemde kadını en güzel şekilde temsil etmiş ve yaşadığı zaman diliminde birçok kişi tarafından övgüye mazhar olmuştur. Temsiliyetinin nemi, onun halk ve saray arasında bir köprü görevi yerine getirmiş olmasından kaynaklanır.

“Yaşamın bu çağına son derece bağlı kalmış olduğunu, arada birçok boşluk bulunsa bile, anlattığım olaylarda doğruluktan sapmadığımı ve bir değişiklik yapmadığımı, okurlarıma kesinlikle bildirmek isterim (Saz 2000, 13).” diyerek canlı tanıklığını yıllar öncesinden kendi eliyle kaleme almıştır.

3.3. şair Leyla Saz

şiirlerini yayınlamamakta titizlik gösteren Leyla Saz, şiirlerini okuyup yayınlattığını isteyenlere kulak asmamış ve onları yayınlattığını Bostancıdaki evinin yanmasıyla notalarını ve şiirlerini de yangında kaybeden Leyla Saz eserlerini yayınlattığını olmanın hüznünü yaşar ve hafızasında kalan şiirlerini tekrar kaleme alır, çocuklarında ve dostlarında bulunanları da derleyerek 1928'de İstanbul'da şiirlerini 'Solmuş işekler'de neşretmiştir (Yıldız 2001, 36). Oğlu Yusuf Razi Bey'in bir tanıtma yazısının da yer aldığı esere Abdulkhak Hamit Tarhan da bir takriz yazmıştır.

Leyla Hanım'ın ilk şiiri 1881 yılında Hazine-i Evrak Dergisinde yayımlanmıştır. Özellikle gazel vb. nazım şekillerinde kullandığı divan dilinin yanı sıra hece kalıplarını kullandığı sade şiirlerine de rastlanmaktadır (İA, LSM 27, 158).

Leyla Saz'ın şiirleri, kişisel duygularını yansıtan bir kalem denemesi olmaktan öteye gitmez; bunların çoğunu şarkılarında güfte olarak kullanmıştır (TDÜA, LSM 9, 4909).

Hazine-i Evratta yayımlanan şiirleri Divan geleneği içinde belli bir düzeye ulaştığını göstermektedir (Gökçül; Özkırmı; Teoman Tunçdoğan,1978, 469)

3.4. Leyla Saz'ın Vefatı

Sarayda Şefkat ve Mecidi nişanlarıyla taltif edilen Leyla saz Hanım, 6 Aralık 1936 tarihinde damadı Mehmet Ali Ayni'nin Kızıltoprak'taki evinde vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliğine defnedilmiştir. Saz soyadını alan ve ölümünden sonra Kızıltoprak'ta bir sokağa ismi verilmiştir (İA, LSM 27, 158).

Leyla Saz, Abdülmecid dönemini 1-11 yaşlarında, Abdülaziz dönemini 11-26 yaşlarında, V. Murat dönemini 27 yaşında, Abdülhamid dönemini 27-59 yaşlarında, Mehmet Reşat dönemini 59-69 yaşlarında, Vahdettin dönemini 69-73 yaşları arasında yaşamıştır (Saz, 2010,13).

3.5. Babası Hekim İsmail Paşa (Sakızlı Sotori)

1807 yılında sakız adasında doğan hekim İsmail Paşa, sakızlı Rumlardan Rodakonaki'nin oğludur. Annesi de gene ünlü Rum ailelerinden, Metoxas'ların kızı bayan Kivele'dir. Hekim İsmail Paşa'nın asıl adı, Sotiri veya Sotori'dir. Baba ismi Rodokanaki aynı zamanda aile ismi olarak da belirtilmektedir (Çetin,1997, 93).

3.5.1. Köle Olup Pazarda Satılan Hekim İsmail Paşa

12 yaşında İzmirli Cerrah Hacı İsmail Ağa tarafından satın alınarak İzmir'e getirilip, pratik cerrahi öğretilir. Osman Engin, Cerrah İshak Efendinin manevi oğlu olduğunu bildirmektedir. İshak Efendi ile birlikte Yunan ve Rusya ile yapılan muharebelere katılan Hekim İsmail ,askerde üçüncü piyade alayına cerrah olarak tayin edilince, cerrahlık fenninde bilgisinin yetersiz olduğunu görerek Tıbbiye'ye gitmeye karar verir. Topkapı Sarayı'ndaki Cerrahane'den 1840 yılında mezun olur. Burada eğitilen Paşa, Sultan Mahmut'un veliahdı şehzade Abdülmecit'i sünnet etmiştir. Bundan sonra kendi imkanıyla Paris'e giderek 5 yıl tıp tahsili yapmıştır. Ayrıca İtalya'da Pizza Tıp Akademisi'nden de şahadetname alarak İstanbul'a gelmiştir (Çetin, 2006, 93).

Tıbbiye mektebinin ilk nazırlarından olan Hekim İsmail Paşa, tıp eğitimi Türkçeleştikten sonra yayına başlayan Ceride-i Tıbbiye dergisinin kurucuları ve yayın kurulu üyeleri arasında yer almıştır. Memleketimizdeki çiçek aşısının yozlaştığına kani olmuş ve çiçekli ineklerde çiçek aşısını yenilediyse de ilk aşılarda görülen şiddetli reaksiyonlar üzerine Viyana'dan yeni çiçek aşısı getirtmiştir. Paşa'nın 1846 yılında basılan Kolera adlı bir kitabı vardır (Çetin 1997, 94).

1841 yılında kurulan maarif-i umumiye meclisine aza olmuş, modern eğitimin başlamasına katkıda bulunmuştur. 1845 yılında Mekteb-i Tıbbiye Nazırı olunca bizde Tıp Mektebi kurulduğunu Avrupa'ya duyurmak için bir Müslüman, bir Katolik, bir Gregoryen ve bir Ortodoks hekimi Viyana'ya göndererek iki yıl öğrenim görmelerini sağlamış, böylece okula öğretim kadrosu sağlanarak mektep, fakülte adını almaya hak kazanmıştır. Viyana'ya giden Müslüman-Türk öğrenci Arif Efendidir ki ileride Tıbbiye Nazırı olacaktır (Hatemi; Kazancıgil 1988, 16-18).

Hekim İsmail Paşa idari görevlerde bulunmasına rağmen tıp ilmindeki çalışmalarını bırakmamıştır. Bu onun en önemli yönüdür. Hekim İsmail paşa, Paris Tıp Akademisi üyesi olmuş ve oraya tebliğler sunmuştur (Berkes 1978,586).

Jön Türklere olan sempatisi yüzünden İstanbul Zaptiye Müdürlüğü görevinden alınmıştır (Çetin 1997, 94).

Hekim İsmail yapmış olduğu birçok memuriyetten sonra 1879’da vefat etmiştir (Çetin 1997, 94).

3.5.2. Hekim İsmail Paşanın Önemli Memuriyetleri

- 1848 Meclis Maarif Umumiye Nazırlığı ve Nafia Nazırlığı
- 1849 Ticaret Nazırlığı
- 1851 Encümen-i Daniş Azalığı
- 1852 Mekteb-i Tıbbiye Nezareti
- 1853 – 1857 İzmir Valiliğı
- 1857 Ticaret Nazırlığı
- 1860 Meclis-i Serenin Azalığı
- 1861 Girit Valiliğı
- 1867 Zaptiye Müşirliğı
- 1868 İzmir Valiliğı
- 1871 Selanik valiliğı
- 1872 Zaptiye Müşirliğı ve Nefia Nazırlığı
- 1873 İstanbul Şehremini olmuştur (Çetin,1997,94).

3.6. Annesi Nefise Hanım

Leyla Saz’ın annesi Nefise Hanım, Kırım Hanları hanedanına mensuptur. Nefise Hanım’ın babası Tatar Küçük Abdurrahman Ağa diye anılır. Ağa; gayet iyi Arnavutça, Rumca ve Arapça bilir (Çetin 1997, 96).

3.7. Kız kardeşi Adeviye Hanım

Leyla Saz'ın ablası Adeviye Hanım, sadrazam Kadri Cenani Paşa ile evlenir. Antep'li Kadri Cenani Paşa'nın oğlu İsmail Cenani, Sultan Mehmet Reşat'ın Tefrifatçıbaşı'sıdır. Onun tek oğlu Kadri Cenani ise Shell şirketinin ileri gelen yöneticilerinden biriyken emekli olmuştur (Neyzi 1993, 114-115). Hekim İsmail Paşa ve Nefise Hanım'ın sadece 2 kızı vardır.

3.8. Eserleri

3.8.1. Besteleri

Zevk-i sevda duymadın, aşık perestar olmadın.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Hicaz

Söz: Nabizade Nazim Bey

Hasret-i lutfunla kalbim durmadan hep çırpınır.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Hicaz

Haberin yok mu senin ey dil-i zar?

Usul: Curcuna / Makam: Hicaz

Esirindir benim gönlüm.

Usul: Curcuna / Makam: Hicaz

Söz: Ahmet Hikmet Müftüoğlu

Bilirim kalbini cana, bilerek aldanırım.

Usul: Aksak / Makam: Hicaz

Ey nazlı dilber görünce bittim, bilemem ki ey nazlı dilber.

Usul: Sengin Semai / Makam: Hicaz

Acep hal-i dil-i pür ızdıraba aşına yok mu?

Usul: Devr- i Hindi / Makam: Hicaz

Yürü ey bi-vefa hercai güzel

Usul: Düyek / Makam: Karcığar

Cesm-i fettanın yamandır pek yaman.

Usul: Curcuna / Makam: Karcığar

Gizli sevda ceken bilir ah bu aşkın tadını.

Usul: Curcuna / Makam: Karcığar

A kız uyanık mısın?

Usul: Sofyan / Makam: Hüseyini

Söz: Leyla Saz

Dest-i felek girdi mede kanıma.

Usul: Curcuna / Makam: Hüseyini

Benzer mi maha vech-i münirin?

Usul: Düyek / Makam: Rast

Mey-i aşka gönül peymanе olsun.

Usul: Curcuna / Makam: Rast

Yashı gittim, şen geldim.

Usul: Nim Sofyan / Makam: Çarğah

Söz Samih Rifat

Bir gece şu bahçeden bir ses getirmişti saba.

Usul: Curcuna / Makam: Mahur

Etmedin asla terahhum, pek çok üzdün canımı.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Mahur

Söz: Leyla Saz

Ey sabah-ı hüsn-ü anın afitab-ı enveri.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Hüzzam

Harab-ı intizar oldum, aman gel.

Usul: Curcuna / Makam: Hüzzam

Ağlayıp da dilharab etme beni

Usul: Katakofiti / Makam: Hüzzam

Gönül, ölmedinse uyan.

Usul: Aksak / Makam: Müstear

Söz: Leyla Saz

Nerdesin, nerde acep, gamla bıraktın da beni.

Usul: Aksak / Makam: Hicazkar

Oh sensiz ne kadar sad-ü benim.

Usul: Aksak / Makam: Hicazkar

Ey bağ- ı hüsnün süseni.

Usul: Türk Aksağı

Makam; Hicazkar

Ben sana hasreylemiştim ömrümü, amalimi.

Usul: Curcuna / Makam: Şedaraban

Söz : Leyla Saz

Bu gönül sevmeyecek gayri dedim de kandım.

Usul: Ağır Aksak 7 Makam: Suzidil

Söz: Avukat Avram Naum

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer, gelmez sesin.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Suzidil

Söz: Fazıl Ahmet Aykaç

İhtiyarlık bahsi hiçtir, ölse uslanmaz gönül.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Suzidil

Mani oluyor halimi takrime hicabım.

Usul: Curcuna / Makam: Suzidil

Söz: Nigar Osman Hanim

Sevdim seni, sevmek ne demek anlamadın sen.

Usul: Aksak / Makam: Suzidil

Söz: Yasar Sadi Bey

Asuman ağlar, hem inler, giriye-bar oldukça ben.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Suzidil

Cananımı tasdı edemem her elemimle.

Usul: Aksak / Makam: Suzinak

Söz: Leyla Saz

Munis nazarından dökülen vaade inandım.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Suzinak

Sen nazenini ey dilpesendim.

Usul: Aksak / Makam: Suzinak

Ah nasıl kıydı felek bilmem aman.

Usul: Aksak / Makam: Suzinak

Sen bir beksin, nazik çiçeksin.

Makam: Neveser

Dayayıp dest-i hünermendine sevdalı serin.

Usul: Aksak / Makam: Sehnaz

Söz: Leyla Saz

Düşman çok hile kurdu.

Usul: Nim Sofyan / Makam: Nihavend

Beste: 1922

Nar-ı aksin sine-i mecruhumu Suzan eder.

Usul: Aksak

Makam: Kürdili Hicazkar

Ceşmanini göster de gözüm yaşımı dindir.

Usul: Aksak

Makam: Kürdili Hicazkar

Dilberim terk-i sebata her zaman amadedir.

Usul: Ağır Aksak

Makam: Sultani Yegah

Söz: Leyla Saz

Neside-i Zafer Marşı

Usul: Nim Sofyan

Makam: Hicazkar

Söz: Fehime Nüzhet

Duymasın kimse yine kalbi olan feryadımı.

Usul: Ağır Aksak / Makam Hüzzam

Söz: Leyla Saz (Taşan, 2007)

3.8.2. Bestelenmiş Şiirleri

Gözümde sevdiğim nur-ı ezelsin.

Usul: Aksak

Makam: Dürdili Hicazkar

Beste: Bimen Şen

Ey hünerver dil-rüba ey nazlı nazik nağmekar.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Suzinak

Beste: Bimen Şen

Gecen şimdi bu yerden bad-i ömr-i bi-kararımdır.

Usul: Ağır Aksak / Semai

Makam: Rast

Beste: Tanburi Hikmet Bey

Geçen şimdi bu yerden bad-i ömr-i bi- kararımdır.

Usul: Aksak / Ferahnak

Beste: Neyzen Rıza Bey

Haste-i gamdır şifa ister gönül.

Usul: Ağır Aksak / Makam: Karcığar

Beste: Asdik Ağa

Saz-i sinem ile ben nağmeler icad edeyim.

Usul: Aksak / Makam: Hüseyini

Beste: Aladdin Yavaşca

Söyletme beni canım efendim kederim var.

Usul: Hafif / Makam: Ferahnak

(<http://www.turkish-media.com/forum/topic/179392-leyla-saz,2009>)

3.8.3. Yazdığı Kitaplar

Anı: Le Harem Imperial 1925, (Haremin İçyüzü 1975)

Şiir: Solmuş Çiçekler,1928 27. (Gökçül; Özkırımlı; Teoman Tunçdoğan 1978, 469).

4. BÖLÜM

LEYLA SAZ'IN ESERLERİNİN ANALİZİ

4.1. Toplum Ve Edebiyat İlişkisi

Edebiyat metinlerinin toplumsallık boyutlarının araştırılmasına 18. yüzyıl başlarında rastlandığını söylemek mümkündür. Madan de Stael 'Toplumsal Kurumlarla İlişkileri Açısından Edebiyat' adlı çalışması ile edebiyat sosyolojisinin öncüsü sayılır (Tan 1981, 29).

'Edebiyat, sakladıkları ve gösterdikleri ile farklı zihniyetlerin ve bilgi yapılarının açığa çıkarılması hususunda muazzam görevler üstlenen güçlü bir sanat ve iletişim aracıdır. Edebiyat bir taraftan özne sorununu çarpıcı ve dinamik bir biçimde ortaya koyarken, yüzleştiği başka bir alan toplumsal realitelerin kendisidir. Edebiyatın toplumsal izdüşümleri detaylarıyla yansıtan dev bir ayna gibi işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Roman, öykü, şiir, anı , deneme, piyes gibi edebi türler yalnızca metinler sınırlı tutulamaz; bunun da ötesinde yazarın esinlendiği kaynaklar, beslendiği kültür ve arka plan etkisini güçlü bir biçimde hissettirir. Bu yönüyle edebiyat canlı ve dinamik yapısıyla sosyal bir arkeolojiye benzetilebilir. Toplumsal sorunlar, çalkalanmalar, ideolojiler, ütopyalar farklı anlatı ve söylem düzeylerinde bu metinlerde yeniden kurgulanır, yorumlanır ve edebi izlerini kaybetmeden somut anlam kümelerine kavuşur (Takış 2003, 11).'

Edebiyat konusu sosyologlar tarafından 1940'lı yıllardan sonra yoğun bir çalışma sahası olarak seçilmiştir (Kayalı 1994, 15). Edebiyat sosyolojisi 'edebiyat' ve 'sosyoloji' disiplinlerini birleştiren, her ikisiyle ilişkili olan ve her ikisinin bütünleşen yönleriyle oluşmuş bir alt disiplindir. Bu bütünleşmede birbirleriyle olan münasebetleri ve birbirlerine olan etkileri incelenir. Bu tanımlamada edebiyatın toplumsallık yönü esastır. Edebiyatta göze çarpan ilk özellik toplumun kaderiyle yakından ilgilenmek olmuştur (Karpas 1971, 29). Kemal Karpas'ın deyimiyle bu alt disiplinin adı 'sosyal konulu' edebiyattır (Karpas 1976, 6). Kemal Karpas edebiyatın muayyen bir toplum içinde geliştiğini göz önünde tutarak onu, o toplumun bugününü anlatan ve yarınını hazırlayan bir kuvvet olarak görmektedir. Edebiyatın 'perspektif' kazanması insana çeşitli açılardan ve yönlerden bakarak, yani onu bugünkü duruma sokan bütün kuvvetlere yer vermekle mümkündür (Karpas 1971, 12). Ayrıca Karpas edebiyatın

kendine has kuvvetinin ise, içinde geliştiği toplumun davalarının çeşidi ve derinliğiyle ölçüldüğünü vurgulamıştır. Sosyal içerikli edebiyat daima insanı ele almalıdır. Sosyal içerikli edebiyat insanı ele alırken onu, içinde bulunduğu gruptan, ekonomik ve doğal ortamından ayrı olarak ele almamalıdır. Eğer onu bu sayılanlardan soyutlarsa sonuç olarak nitelendirilenler hep eksik kalacaktır.

Kısaca edebiyat insanı, bulunduğu sosyal grup içinde tümüyle ele almalıdır. Sosyal grup ve tarih içinde insanın hayatını çizmeye çabalayan bir edebiyat hem insanın hem de kendisinin ufkunu genişletmiş olur (Karpaz 2009, 60).

Türkiye'nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı şüphesiz ki edebiyat olacaktır (Karpaz 1971, 13). Edebiyatta görülen toplumsal problemler ve onları kuşatan demokratik ruh, toplumun kendi içindeki gelişimin sağlam belirtileridir (Karpaz 1971, 30).

Atatürk edebiyatın amacını şöyle tanımlıyordu: çocuklara dünyayı, insanlığı öğreterek onlardaki inceleme ve kaynaştırma yeteneklerini geliştirmek, onların kendi başlarına çalışmalarını sağlamak ve bütün bu yetenekleri kendi toplumlarını gelişme yolunda kullanmayı öğretmek (Karpaz 1971, 44).

4.2. Edebi Eser Tahlili Ve Leyla Saz'ın Yaşadığı Dönem Edebiyatı

Hakiki edebiyat, edibin yazmış olduğu eserdir. Okuyucu ancak edebi metin ile doğrudan doğruya temas etmek suretiyle onun hakkında müşahhas ve doğru bir fikir edinilebilir. Fakat hiçbir metin, muayyen bir usule ve düşünceye göre okunmadıkça, kendiliğinden bize derin bir fikir vermez (Kaplan,1997,9). Yazılı metinlerin tabiata benzediğini söyleyen Kaplan, yazılı metinlerde ancak kendisine yöneltilen doğru sorularla doğru cevap bulunabileceğini söylemektedir. Eserin derinliğine inebilmek için tahlilin olması gerektiğini de vurgular. Edebi eserler birbirinden ayrı olduğunu tıpkı tabiatta olduğu gibi edebi eserlerinde tamamının tetkikinin yapılmasındansa münferit incelemelerin daha sağlıklı netice vereceğini vurgular. Herhangi bir metni tetkik etmek suretiyle bir müellifin şahsiyeti ve o devre hakkında hüküm vermenin tehlikeli bir şey olmakla

beraber, tahlillerin tabiat cinsinden olmasa bile, edebi eserler arasında da birtakım benzerliklerin olduğunu belirtir (Kaplan 1997,10).

Şahsiyet bir bütün olduğu için onun elinden çıkan eserde onun damgasını bulmak mümkündür. Devrilerin ve nesillerin kendilerine has yapısı vardır bu devri en iyi ifade eden şahsiyet ve eseri, bize bir devrin anahtarını verebilir. Bir edebi eserde aranılacak en mühim şey, her şeyden önce onun nasıl bir davranış tarzının ifadesi olduğudur. Edebi metinde bulunan her şey müelliften haber verdiği gibi, müellife dair oluşan bilgi kümeleri de müellifin yaşadığı döneme dair bilgiler verir. Zira devrin ruhu müellifin ruhuna, oradan da eserine akseder. Üslup, teferruatına varıncaya kadar, ferdi veya içtimai davranış tarzının ifadesidir (Kaplan 1997,10).

Türk edebiyatı, 1839'da Tanzimat Fermanı'ndan itibaren, toplumsal ve siyasal sorunlara yakından ilişkili olduğu için, bu edebiyatı çözümlerken sadece edebi değeri olan yazarlarla yetinmek mümkün değildir.

Enginün Avrupa kökenli yenilikler tarafından esinlenen eğilimleri üç grup halinde sıralar. Bunlar;

A- Avrupa'dan gelen her şeyin kabulünden yana radikal Batıcılar (Şehirliler)

B- Avrupa'dan gelen her şeye bütünüyle karşı olan muhalifler (Halk)

C- Bu ikisi arasında sentez oluşturmaya çalışanlar (Entelektüeller)

Enginün'ün yapmış olduğu bu ayırımı yazar grubunu oluşturan kesim köprü görevini üstlenmiştir. Yapılan yeniliklerin makul boyutlarının açıklamalarını gazete, dergilerde yapmışlardır. Batı kaynaklı eserlerin çevirileri nasıl ki eski değerleri yıkıp yenisinin yerini almasını sağladıysa bu gazete ve dergilerde entelektüellerin fikirlerin kısa sürede dolaşımını sağlamıştır. Türk edebiyatı bir anlamda basına ayak uydurarak ilerlemiştir denilebilir.

4.3. Şiir Tahlili Ve Leyla Saz'ın Şiirleri

Toplumların hayatında var olagelen değişimler zamanla edebi eserlere de yansımıştır. Fakat kendi döneminde okunan ve anlaşılan şairler bir müddet sonra edebiyat tarihine geçince dilde meydana gelen değişmeler nesiller arası anlaşmayı zorlaştırmıştır.

Edebiyat çeşitleri arasında sözlerin manasını edebi sanatlar yoluyla en fazla kullanan şiiirdir. Sadece estetik bir gaye ile oluşmuş şiiirler dahi oluşmuş olduğu toplumun kırıntılarını taşır. Mahsulü olduğu topluma dair bilgiler vermek ve hissettirme amacı gizliden gizliye sezilir. Şiiri meydana getiren şair kendisi yazmaz kendisi için okumaz. Şair içinden çıktığı topluma sanatçı duyarlılığı ile yaklaşır ve önderlik eder.

Edebi metinler kronolojik olarak ele alındığı taktirde geçmişte meydana gelen şiiirler günümüz diliyle tahlile şerhe ve tahlile ihtiyaç duyacaktır.

4.4. Leyla Saz'ın Eserlerinde Aile

Kadın, aile ve toplum arasında bir köprü görevini görür. Kadının sosyal sistemin ilerleyişine katkısı büyüktür. Bu nedenle sadece çocuğun topluma hazırlanmasında değil ailede sağlıklı bir iletişim kurmasında da etkilidir (Çimen 2008,106).

Türk düşüncesinde ve hayat anlayışında aile kutsaldır. Aile toplum içerisinde ve devlet yapısında önemli bir konuma ve değere sahiptir. Aile düzeni ve töreler, örfler, gelenekler belirler. İnsanlık tarihi sürecinde aileyi hem kendi içinde hem de çevresi ile ilişkilerinde törelerle düzenleyen ilk toplulardan biride Türklerdir (Çimen 2008,116).

Türk ailesi Türk devletinin ve ordusunun temelini meydana getirmektedir. Ailenin güvenliği devletin güvenliği ve başarısına bağlı idi. Aile ordunun adete bir mangası ve devletin de küçük bir birliği halinde kurulmuştur (Çimen 2008,118).

İslam aileyi toplum hayatının temeli kabul eder. Bu sisteme dahil olan Osmanlı ailesi askeri zümrede büyük bir aile iken, geniş halk kesimlerini oluşturan reaya zümresinde genişletilmiş çekirdek ailedir. Ortalama çocuk sayısı ikidir. Bu yüzden aile nüfusu dört-beş civarındadır. Buna çoğunlukla büyük anne ve babalar kimsesiz çocuklar da eklenebilir. Çok eşlilik serbest olmasına rağmen fiilen tek eşlilik hakimdir (Tabakoğlu 1999, 25)

Yenileşme dönemi Osmanlı aile tipinde değişimler görülür. 19. yüzyıl burjuva ailesi, Osmanlı özellikle Jöntürk ve daha sonra ittihat ve terakki ideologlarını etkiler, sanayi kapitalizminde kadın ploreteryanın bir kolu olarak çalışma hayatının içine girmiştir (Tabakoğlu 1999, 25).

İkinci Meşrutiyet'ten sonra, batı tipi mekteplerde kızlar içinde ayrı veya karma olarak eğitim başladı. Birçoğu feminist karakterli kadın dernekler kuruldu. Birinci Dünya savaşındaki erkek nüfus kaybı kadınların toplum ve çalışma hayatına daha çok girmelerine yol açtı (Tabakoğlu 1999, 25).

“Yenileşme süreci içerisinde ailenin mihver teşkil ettiği hayat tarzı bugünkü hale gelmiştir. Kadın erkek ilişkileri klasik mahremiyet anlayışından uzaklaşmıştır. Bu değişim medeniliğin ve çağdaşlığın ölçütü sayılmıştır. Yine bu değişimin sonucu olarak aile hayatının dışına itilen kimsesiz çocuklar için 1860'lardan itibaren ıslahhaneler, yaşlılar için de 1895'te darülaceze kurulmuştur” (Tabakoğlu 1999, 26).

4.5. Leyla Saz'ın Eserlerinde Kadın

4.5.1. Kızların Okula Başlatılması (Mektep Kaldırmak)

Kız çocukları beş-altı yaşına gelince ailesinin durumuna göre bir yada birkaç 'mektep kaldırırılmış'. Mektep kaldırmak, mektebin hocasını, kalıfasını ya da kapıcısını eve davet etmektir.

Mektepte aşir (kur'an kerimde on cüz) okunur, dua edilir, besmele ile okula başlamış olurlar. Hocalara uygun miktarda, çocuklara da üçer beşer çil kuruş verilirmiş (Saz 1974, 273).

Eski zamanlarda az çok okuma yazma avam takımınca hoş görülmezmiş. 'Kadının okumuşu sihirbaz olur, yazı bilen erkeklerle mektup yazar' denilir, kızlar cahil bırakılmış. Okula giden kızlar için cahil kadınlar 'mektepli kız alınır mı? Onunla kim baş eder? Evladının başına bela mı getireceksin diye konuşarak erkek annelerinin okumuş kız almasına engel olmaya çalışmışlar (Saz 1974, 274).

Doğuştan ve gelenek mahsulü yalın bir terbiye ve güzellikle kanat edilir, cehalet ve nadanlık tercih edilirmiş. Bazı ileri görüşlü babalar kızlarını başörtüleriyle erkek hocalarda eğitmiş olsalar da evlilik yaşına gelip evlendirilen küçük yaştaki kızların eğitimi yarım kalmıştır (Saz 1974, 274).

O talihsiz devrede okuma yazmasını bilen kızlar için bu durumları büyük bir marifet sayılmış. Leyla Saz, anlattığı dönem için kültürlü kadınların ve kadın şairlerin pek ender olarak çıktığını yazmıştır. Leyla Saz bu durumda eser veren kadınların eserleri için ' bugün onların eserleri arasında parlaklığını zamanın karartmadığı ne güzel eserler vardır' diyerek zor şartlar altında bile kaliteli eserlerin çıkabildiğini vurgulamıştır.

4.5.2. Kadın ve Büyü

Bedbaht kadınlarımızın bir kısmı da hilekar sihirbazlarla aldanan cahil kadınların teşviki ile kocasının sevgisini ve eve bağlılığını sağlamak için tütsülere, itriyata, üfürülmüş karınca dualarına, yarasa kanıyla yazılmış şirinlik muskalarına ve netice itibariyle büyük masraflara duçar olurlarmış (Saz 1974, 268).

Boşanmanın kadını büyük mutsuzluklara iteceği düşüncesine hakim olunan o dönemde kadınlar evliliğini kurtarmak adına çaresiz kalıp, evliliklerini kurtulmak ümidiyle bu tür olaylara duçar olurlarmış.

4.5.3. Çok Eşlilik

O dönemde çok eşlilik yasal anlamda yasak olmamasına karşın tek evlilik hakimdir. Çok eşliliği anlamaya çalışan bir kadının Leyla Saz'a sorduğu sorularda aldığı cevaplar şöyledir;

Çok evliliğin en önemli sebeplerinden biri ilk haremden çocuğu olmayanların evlat sahibi olmak arzusudur. Çok eşliliğin sebebi her olursa olsun kadın için çok ağır bir durum olduğunu yazmış olan Saz, bazen kadınların bu duruma tahammül gösterdiklerini söyler. Bazen bu duruma katlanamayıp eşini ve evini terk eden kadınların olduğunu bazen de üstüne alınan kadınlarla kardeş ve arkadaş gibi geçinen kadınların olduğunu vurgular.

4.6. Leyla Saz'ın Eserinde Yaşadığı Osmanlı Dönemi Ve Saray

Toplumların yapısı ve toplum anlayışı, tanımı gibi evrensel olmayıp, her coğrafyada farklıdır; çevre, din, ve kurumlaşma toplum ve devlet anlayışında belirleyici olmaktadır. Çevre ve din anlayışıyla tekamül etmiş olan Osmanlı toplum anlayışı yaratılmışların en şerefli olan insanın, hayatını devam ettirebilmesi adına cemaate ve devlete dayanmak durumundadır. 'Tesanüd' olarak formüle edilen bu anlayış, ferdi toplumda belirli bir grup ve statü içerisinde görmek istemektedir (Eren 1999, 7).

Osmanlı toplumu; birbirine bağlı ve birbiri olmadan diğerinin huzur bulamayacağı bir halkalar sisteminden 'Daire-i Adliye' ve ümera, ulema, esnaf- tüccar ve reaya şeklinde yukarıdan aşağıya dizilen sosyal tabakalardan 'Erkan-ı Erbaa' oluşmaktadır. Padişahı piramidin tepesine oturtan bu sosyal yapı, yöneticinin ve yönetenlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzene koymaktadır (Eren 1999, 7).

Sultan, tebaasını fert fert değil, cemaat olarak muhatap almıştır, bu kişi haklarının ihlal edildiği düşüncesinin aksine vatandaşa devletten şikayetçi olma hakkı veren bir anlayış olarak döneminin hukuk devletinin öncülüğünü yapmıştır (Eren 1999, 18).

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bir araya getirdiği yirmi otuz etnik grubu, ticaret, askerlik, genel bir Kanun-i Osmani çerçevesinde birbirine katmış, bir kültürleşme çevresi yaratarak ortak benzerlikler ve davranışlar sağlamıştır. Bir Yeniçerinin Hatıraları'nı, Evliya Çelebiyi veya Eremya Çelebiyi okuduğumuz zaman bir "Osmanlı kültür potasın"dan söz etmenin mümkün olduğu ortaya çıkar (İnalçık 2003,16).

Osmanlı sistemini bin yıllık tarih süreci içerisinde XI.-XX. yüzyıllar arasında ele almak daha sağlıklıdır. Sistemi ikiye ayırarak incelediğimizde birinci döneme Klasik (Nizam-ı Kadim), ikinci döneme de Yenileşme (Nizam-ı Cedid) dönemi diyebiliriz (Eren 1999, 18).

Yenileşme dönemi, 1790 yılından Osmanlının siyasi varlığının sona erdiği 1923 yılına kadar devam eder. XIX. Ve XX. yüzyıl başları, Osmanlı devletinin modern kapitalizm karşısında enerji kaybettiği ve tamamen onun etki alanına girdiği bir dönemdir (Eren 1999, 7).

4.6.1. Müzik ve Dans Dersleri-Eğlence Biçimi ve Saz Alemleri

Çırağan ve Dolmabahçe Saraylarında selamlığın yanındaki giriş kat müzik derslerine ayrılmıştır. Ders veren öğretmenler erkektir. Müzisyen hanım kalfalar derslere günlük kıyafetlerle katılır, ancak başlarına kare biçiminde, çifte tül den bir yaşmak örterlermiş. Dans eden kızlar derslere başı açık olarak girermiş. Demek oluyor ki, esirler, derslere erkeklerin yanına başları açık olarak girebiliyorlarmış (Saz 2000, 33).

Bu derslerin tamamı harem ağalarının gözetiminde yapılırmış (Saz 2000, 33). Cuma günleri hafta tatili olduğundan çalışılmaz, batı müziği orkestrasıyla bando takımı haftada iki kez birlikte çalışır, Türk müziği heyeti ise haftada bir kez prova yaparlarmış (Saz 2000, 34).

Dans derleri için özel bir salonun olduğunu anlatan Saz, Batı müziğinin notayla, Türk müziğinin ise, her zaman olduğu gibi, kulakla ve notasız öğretildiğini yazmıştır (Saz 2000, 34).

Türk müzisyen toplulukları ve Harem' in kadın saz takımlarının kusursuz olduğunu anlatmış olan Saz, Harem müzisyenlerinin (Sazendeler), Sultan'ın orkestrasının üstün nitelikli erkekleri kadar iyi çaldıklarını da yazmıştır (Saz 2000, 34). Harem müzisyenleri olan bu genç hanımların, tümüyle dış dünyadan uzak tutulurken, nasıl olup da bu müzik öğretmenlerinin, bu kadar yakınında bulunmalarına izin verildiği sorusunu soracağımızı o zamanlar düşünmekten kendini alıkoymayan Saz, Harem ağalarının sert ve özentili gözetimleri altında bu giz perdesiyle çevrili genç ve güzel öğrenci hanımlarla öğretmenleri arasında bir sevgi duygusunun doğup doğmadığı, aralarında kaçamak aşk yaşanıp yaşanmadığı sorusunun da sorulabileceğini o zamanlar düşünerek bu soruların cevabını eserinde şöyle belirtmiştir:

'Tek yanlı ya da karşılıklı olabilen bu duygular, doğup biçimlendiğinde bile hep düşte kalırdı. Saray'da hiçbir zaman bir utanca yer olmadı ya da hiç kimse bu tür kusurdan ötürü suçlamadı. Bu aşklar hep duru ve yüce olarak yüreklerde kalırdı. Öğretmenlerle öğrenciler arasındaki konuşmalar müzik ve sanat sınırlarını hiçbir zaman aşmazdı (Saz 2000, 36).'

Leyla Saz, 'bu tür kusurdan ötürü' ifadesiyle aslında içinde bulunduğu zaman diliminde öğretmen ve öğrenci arasında doğacak olan bir sevgi duygusunun kusur olarak nitelendirildiğini ve bu yadırganmanın doğal inanıcılarından biri olduğunu doğallıkla ifade etmiştir.

Leyla Saz, müzik derlerine herkesin giremediğini Saray'ın önemli kişilerinin bile dersleri kapının yanında dışarı tarafta dinlediklerini yazmıştır. Kendisinin ise küçük yaşlarda müzik derslerine katıldığını, böylesi özel bir durumdan mahrum olmamak içinde ders esnasında hiç yaramazlık yapmadan oturduğunu yazmıştır.

Saray'ın hemen her yanında piyano bulunduğunu, orkestraların hem Batı, hem de Türk müziği için hep ufak çalgılar kullanıldığını ve müzik derslerinin Haremde de Sarayda olduğu gibi düzenlediğini eserinde belirtmiştir.

Saray çalgıcıları ve dansçıları, saraydaki yetenekli kızlar arasından seçilir, bu kızlar olağan görevlerinin dışında, belirli gün ve saatlerde müzik derslerine gönderilir ve iyice yetiştikleri zaman, Sultan'ın ya da Harem'in orkestrasındaki yerlerini alırlarmış (Saz 2000, 37).

4.6.2. Abdülmecid'in Huzurunda Bir Konser ve Bale Gösterisi

Sultan Abdülmecid'in, haftada bir ya da iki kez, akşamları saz çaldırıp ve raks gösterileri yaptırdığını eserinde anlatan Saz, kendisinin de şahit olduğu Abdülmecid'in huzurunda yapılan konseri ve bale gösterisini şöyle anlatır:

Padişah rakkaseler için çok yorucu olan 'tavşan' dansını istemedi. Çalgıcılar akşam yemeğinden sonra, nöbet sofasında toplanmış (Saz 2000, 39), Padişah, çalgıcılara çalacakları parçaların seçimini kendilerine bırakmıştır. En deneyimli çalgıcıların yönetimindeki ilk dinletiden sonra, bir kemeççe solosu sırasında kahve servisi yapılmış, kahve servisinden sonra fincanlar toplanmaya başlanırken, kemeççede aşamalı olarak bir oyun havasına dönmüş ve köçek gösterisi başlamıştır (Saz 2000, 40). İlk olarak başoyuncu ortaya çıkmış, ardından sekiz on oyuncu da sahneye gelmiştir. Hepsi selam verdikten sonra, saz takımının önünde yerlerini almış, ve kemeççenin başlattığı havayı izleyen öteki oyunlari oynamaya başladıklarını yazmıştır Leyla Saz.

Leyla Saz İstanbul'da köçek danslarının genellikle genç erkekler tarafından, bazen de Ermeni ya da Yahudi genç kızlarla birlikte oynandığını yazmış, ek olarak Batıdaki bilinen göbek dansının aksine Sarayda şehvetli, uygunsuz, kışkırtıcı göbek dansının yapılmadığını ve belirgin bir şekilde göbek oynatılmadığını da belirtmiştir (Saz 2000, 42).

Bu büyüleyici gösteri sürerken, kilerci kalfaların soğuk içecekler getirdiğini, baş kilerci kalfanın ilk olarak bu bardaklardan birini alıp Sultan'a sunduğunu ardından öteki kilercilerin gelip Harem'in hanımlarına hizmet ettiğini yazar. Daha sonra Sultan'a ve hanımlarına, yuvarlak tepsiler üzerine yerleştirilmiş yaprak biçiminde ufak tabaklarla mevsim meyveleri ve turfanda yemişlerle ıslak peçeteler getirildiğini yazar (Saz 2000, 43).

Bu hafif yiyecekler bitince, Sultan'ın biraz eşleriyle konuştuğunu sazandelere ve oyuncu başına okşayıcı birkaç söz ettikten sonra salondan ayrıldığını ve böylece gecenin sona erdiğini ve herkesin kendi dairesine çekildiğini yazmıştır (Saz 2000, 44).

4.6.3. Esirler

4.6.3.1. Çerkez ve Zenci Esirler

“Tarih, geçmiş yüzyıllarda, mutlu bir savaş sonunda kazananların yanlarında getirdikleri ganimetlerin arasında, çok sayıda “esir”in de bulunduğunu açıklıyor. Erkek esirler tarlalarda ya da kadirgalarda çalıştırılır, kadınlarsa haremi süslerlerdi. Hemen hemen bütün uluslarda ya da topluluklarda aynı gelenek vardı. Savaşı kazanan tarafın dinini kabul etmeye zorlanmak da esir düşenlerin kaçınmadığı bir sonuçtu (Saz 2000, 51).”

İslami bir düzen içerisinde olan Osmanlı devletinin savaş sonucu kazandığı esirlere İslam dinini zorla kabul ettirmeleri peygamber efendimiz zamanında Müslümanların eline düşen esirlere yapılan muamelenin aynısı değildir.

Kölelik İslam dünyası için kara bir leke olmamıştır. Osmanlı’da kölelik nesiller boyu süren ve devamlılığı olan bir kurum değildir. Yani ana-babası köle olan kişiler çok büyük bir ihtimalle hür statüsü kazanabiliyorlardı (Tabakoğlu 1999, 23).

İslam hiçbir zaman köleleri Müslüman olmaya zorlamamış bunu kölenin arzusuna bırakmıştır.

İslamiyet kölelik müessesesini, daha önceki hukuk sistemlerinde bulunan köleliğin sebeplerini hafifletirerek ve mevcut kölelere iyi muamele edilmesinin ısrarla tavsiye ederek medeni açıdan kalıba sokmuştur (Akgündüz 2007, 41)

Elde edilen esirler herhangi bir karşılık alınmadan bırakılıyordu bunun örneklerini Hz. Muhammed döneminde görmek mümkündür.

Osmanlıda ise kölelerin Müslüman olması, sahipleriyle ölüme bağlı (tedbir) veya belli bir mal ve hizmet üretme şartıyla yaptıkları sözleşmeler kadın kölenin (cariyenin) efendisinden çocuk yapması gibi sebepler hürriyete geçişin ilk adımlarıydı (Tabakolu 1999, 23).

Türkiye’de bugün tümüyle yasaklanarak ortadan kaldırılmış olan esirlik, yarım yüzyıldan az bir süre önce (1920), çok belirgin kurallar içinde geçerliydi. Ancak, esirler yalnızca Kafkasyalılar ve Afrikalılar arsından toplanırdı (Saz 2000,51). Esirlerin pazarlanmasının yasal olduğu dönemlerde, Kürt ya da Türk çocuklarını da, oradan buradan kaçırap Çerkez diye satanlarla bile karşılaşmıştır (Saz 2000, 62).

Genelde dile getirilenlerin tersine, Türkiye’de esirlik, hiçbir zaman, örneğin Amerika’da olduğu biçimde, yani insan sürülerinin kırbaç altında iki büklüm çalıştırılması ya da çoğu kez aç gözlü ve acımasız efendilerini zengin etmek uğruna sürekli acı çekerek ölmesi biçiminde, öyle korkunç olmadı. Bizde esirlik, hayırsever yada övünülecek bir yöntemdi demek istemiyorum, yalnızca gerçeği belirlemeye çalışıyorum (Saz 2000, 52).

Leyla Saz bu satırlarda Türkiye için Batı’da oluşmuş yanlış bir yargının aslına değinerek olayları sadece gerçeğe dayanarak anlattığını söyleyerek objektif olduğunu ifade eder. Esirlik sisteminin de insani olmadığını ve desteklemediğini de vurgular.

Saray görevlileri, küçük yaşta alınan, yaşlı görevlilerce özenle yetiştirilip eğitilen, genç Çerkez ya da Gürcü esirlerden oluşmuş (Saz 2000, 51). İnsan avı yapan esirciler, genellikle Kafkasya’da ovalardaki dere boylarında eğlenmek amacıyla evlerinden uzaklaşan güzel Çerkez ya da Gürcü kızları pusu kurarak kaçıdırılmış (Saz 2000, 52). İkinci olarak İstanbul’da parlak bir konuma ulaşmak amacıyla gönüllü olarak esircilere teslim olan kızların da olduğu görülmüştür. Esir olmanın üçüncü türü ise önceden saptanmış, doğumla gelen esirliktir. Leyla Saz bu üçüncü esirlik anlayışına iğrenç ifadesini kullanmakla beraber böyle bir durumla karşılaşmadığını da yazmıştır (Saz 2000, 52).

Satılan esirler arasında gerçekten soylu, kökenli ve zengin aile kızları olanlar bulunduğu gibi yoksullar ya da güzel olanlar gibi çirkinler de vardır (Saz 2000, 53). Bir esirin fiyatı yaşına, güzelliğine, zerafetine, niteliklerine ve kusurlarına göre çok değişiktir. Düztaban bir kız, uğursuzluk getireceği inancıyla hiç iyi sayılmaz ve öyle bir kızın alıcısı çok zor bulunur. Bakire olmayan kızların ederi yarıya iner, memede çocuğu bulunan kadınlar “taya” görevi için aranan kişilerdir (Saz 2000, 54).

“Esiri satın alacak kişinin, daha önceden, esirin vücudunu görüp göğüslerini, kollarını ve dizlerine kadar bacaklarını inceleme hakkı vardır. Esir satıcısının sunduğu esiri, alıcı uygun bulduğunda, genellikle bir de uykusunun denemesi için esirin bir gece o evde bırakılması görenektir. Uykusu ağırorsa, belirlenmiş fiyattan bir indirme yapılabilir. Zaten ödeme, doktor ya da ebe tarafından muayenesi yapıldıktan ve uygun onayı alındıktan sonra yapılır. Esir tüccarı, hem alıcıdan hem de satıcıdan komisyon alır (Saz 2000, 55).”

Esirler kullanılacakları işlere göre üç sınıfa ayrılırlar. Bunlar;

1- Ev işlerinde hizmet edecek (halayık) olanların uzunca boylu , sağlam ve orta güzellikte olması gerekir. Bunlardan, çirkin ve çelimsizler “molada” diye anılırlar ve fiyatları düşüktür.

2- Odalık ya da kapatma olacakların güzel, zarif, biçimli ve on beşle yirmi yaş arasında olması gerekir.

3- Üçüncü sınıfa giren esirlerse kazanç ya da vurgun amacıyla satın alınanlardır (Saz 2000, 55).

Leyla Saz, özellikleri olan bu ticaret türünün, yani çocukları küçük yaşta esir olarak satın almak ve ileride yeniden pazarlamak üzere yetiştirip eğitmek, geçen yüzyılda, hiç de yüz kızartıcı bir meslek sayılmazdı (Saz 2000, 57), diyerek kölelik anlayışının toplum tarafından kabul edilmiş bir durum olduğunu vurgulamıştır.

Genelde esirler, maddi bakımdan, sahiplerinden pek farklı durumda olmazlarmış. İyi giyinirlermiş, sahipleriyle aynı yemekleri yer ve iyi bakılırlarmış (Saz 2000, 59). Leyla Saz’ın eserinde esir olan bir Çerkez kız için yasal ve zorunlu çalışma süresinin dokuz yıl olduğu yazmaktadır. Bu hizmet süresini doldurmadan esir, ne özgürlüğünü isteyebilir, ne de özgürlüğünü kaçmak yoluyla kendi elde etmeyi düşünebilirdi. Ancak esiri kötü efendilere karşı koruyucu bir sistemde vardı. Esir sahip değiştirme isteminde bulunabilirdi . Görenek üzere bu dilek kabul edilir aksi taktirde esir kabul ettirmek üzere kaçardı. Dokuz yıllık hizmet süresi tamamlandığında yasaya göre bağımsız kalmak isteyebilir ve o zaman kendisine mahkeme kapısında geçerliliği olan bir belge (özgürlük beraatı ya da azat kağıdı) verilirdi (Saz 2000, 60).

Özgürlüğüne kavuşan esir isterse efendisinin evinde kalmayı sürdürebilir ya da evlendirilmesini isterdi. Esirler evlendiklerinde efendileri tarafından kendilerine, efendinin durumu ve esirin evde kazanmış olduğu konumla orantılı olan çeyizler verilirdi (Saz 2000, 60).

Esirler bağımsızlıklarını kazanıp evlendikten sonra da borçlu olduğu efendilerinin hizmetçisi olduğu inancındadır. Aslında aralarında akrabalık denilecek nitelikte ilişkiler kurulmuş ayrılıklarında bile birbirlerini koruyup kollamış ve aralarındaki bağlarını hiçbir zaman koparmamışlardır.

Bazı esirler ise efendilerinden ayrılamadıkları için tüm ömürleri boyunca onların yanında kalırlar. Bunlar, içinde yaşlandıkları evin tüm ayrıcalıklarını tadarak ömürlerini sürdürürler. Yanlış yapmadan ve doğru değerlendirmesini bilerek, bu esirler zamanla tüm yetkileri de ellerine alırlar (Saz 2000, 61).

Esir kızların aileleri onları bulduğunda görüşmelerine izin verilmez, beklenmedik bir durumda karşılaşılsa her iki tarafta son derece çekingen bir tutum takınırlarmış. Bazen iyiliksever efendiler esir kızını bulan aileleri ile kısa sürede görüşmeleri hoş karşıladarmış.

Leyla Saz'ın anlatımıyla aslında esirliğin ticari bir mahiyet taşıdığını görmek mümkün. O dönemler bu gayet doğal karşılanan bir durum olmakla beraber Batıdaki aksine gayet insancıl bir görünüm arz etmektedir. Esirler evin üyeleri gibi evlendirilmiş, efendileri tarafından hediyeler almış, esir oldukları evden ayrıldıktan sonra bile efendileri ile ilişkilerini kesmemişlerdir.

Devşirme sisteminin bir sonucu olarak köle asıllılar vakıf kurucuları arasında önemli bir yere sahiptiler. XVIII. yüzyılda kurulmuş büyük vakıfların % 14'ü köle asıllılar tarafından tesis edilmiştir. Bunlar arasında 19 Hanım Sultan, 6 darussaade ağası, 3 yeniçeri ağası, ve 2 sadrazam vardır (Tabakoğlu 1999, 23).

Leyla Saz, kendisi için Arap cariyelerin özel bir yeri olduğunu vurgular. Afrikalı ya da komşu ülkelerden kaçırılan zenci çocukların kaçırıldıktan hemen sonra ağızlarına birer

tıkaç konup ayaklarının zincirlendiğini, gizlice yelkenliye bindirilip geminin ambarlarına tıka basa, kapı ağızlarına kadar doldurulduğunu esir tüccarlarının anlattığını söylemiştir. Esir olarak getirilen zencilerin ağır işlerde çalıştırıldığını söylemiştir, Leyla Saz (Saz 2000,60).

Leyla Saz insanların renginden ötürü küçümsenemeyeceklerini vurgular. Bu açık ve ileri görüşlü bir bakış açısıdır. Kapalı bir dünyada yetişen bu insanların çevreyle bağlantılarının az olması hasebiyle zekalarının da orantılı olarak durgun olmasını olağan karşılamaktadır. Bunu şu sözlerinde anlamak mümkündür:

“Kırk Zenci kızın zekasının bir incir çekirdeğini bile doldurmayacağı genel bir inançtır. Bu savın aykırı bir şakadan başka bir şey olmadığını ileri süreceğim ve gerek zeka, gerekse beceri bakımından öbür esirlerden hiç de aşağı olmadıklarını; birçok örnekle kanıtlayacağım. Bizlerden ancak derilerinin rengiyle farklı olan bu insanları düşüncesizce suçlamanın haksızlık olduğu kanısındayım (Saz 2000, 71)”.

Daha birçok zeki ve akıllı Zenci kadın tanıdım. Abidin paşanın eski esirleri olan Naile ile Saniye’yi bunlar arasındadır. Her ikisi de Yunancayı çok iyi ve doğru konuşur, hatta birisi biraz da yazar. Şimdi, her ikisi de, ufak ticaret işlerini başarıyla yürütmektedir (Saz 2000, 83).

Bütün bu örnekler bana, Zencilerin hiç de akıldan eksikli olmadıkları ve küçükken iyi bir eğitim görme şansları olursa onların da en az küçük Çerkezler kadar iyi yetişebilecekleri güvencesini vermiştir (Saz 2000, 83).

Sıcak ülkelerden getirilen zenci çocukların soğuk kış günlerinde karla oynamaları sonucu Leyla Saz iki tane zenci cariyenin ölümüne şahit olmuştur.

4.6.4. Harem Ağaları (Hadımlar)

Harem, sarayların ve konakların yalnızca kadınlara ait olan kısmı anlamına gelmektedir (Sertoğlu 1986, 136). Burası erkek için ‘yasak bölge’dir. Hareme yaklaşabilmek; Allahın onlara ‘kullarım üresin’ diye ‘ihسان’ ettiği ‘erkeklikten yoksun’ olmakla, yani

hadım edilmekle mümkün olabilmiştir. Hadımların haremde sokulabilecekleri bölümler de sınırlıdır (Borak 1974, 12).

“Eski çağlarda Doğuda ve Roma’ da ve Ortaçağlarda Abbasoğullarıyla Memlük saraylarında rastlanan ve mühim vazife sahibi olup erkekliği yok edilmiş bulunan çoğu Habeşi ve bir kısmı zenci olan hadım ağaları, Osmanlı sarayların da kullanılmıştır. Harem-i Hümayunda hizmet, muhafaza ve nezarete bulduklarından kendilerine harem ağası denmiştir (Sertoğlu 1986, 136).

Leyla Saz’ın anılarında Harem ağalarına dair şu bilgiler geçmektedir:

‘Duygusuz ve acımasız adamlar tarafından Afrika’nın derinliklerinden koparılan Zenci yada Etiyopyalı erkek çocuklar, sekizle on iki yaşarın arasında iğdiş edilip gizlice Arap esir tüccarlarına satılırdı. Bunlar da, büyük kazançlar elde ederek, başkalarına devrederler ve bu çocuklar gizlice İstanbul’a getirilirdi. Saraydaki bazı yöneticilerin aracılığıyla satın alınan bu çocuklar, Harem’in içinde bir kalfa ve bir lala (mürebbiye/eğitmen), Harem’in dışındaysa bir lala ve bakıcının eline teslim edilir, yetiştirilmeleri bu kişilerin sorumluluğuna bırakılırdı. ‘Ağa’nın imamı da onların eğitimini üstlenir; dua, edebiyat, yazı ve hesap öğretirdi. Bu toy çocukların aynı zamanda temizlik alışkanlığını elde etmelerine dikkat olunur ve görevleri de öğretilmeye başlanırdı. Yetenekli olup iyi çalışanlar, öbürlerinden daha çabuk ve daha iyi yetiştiklerinden, hanımları onları daha çok değerlendirir, özel hizmetlerine alır ve sokağa çıktıklarında, kendilerine eşlik etmek üzere gezmeye götürürlermiş’ (Saz 2000, 87).’

Harem-i Hümayun’a alınan hadım ağaları ilk defa ‘en aşağı’ unvanıyla yad olunur, sırasıyla Acemi ağa, Nöbet Kalfası, Otanca, Hasıllı (Hasırlı) olurlardı (Sertoğlu 1986, 136). Saray kütüğünde kıdem tarih ve kayıt sırasına göre değerlendirildiğinde “ortanca” ve ‘hasilli’ derecelerine erişenler genellikle oldukça yaşlıdır (Saz 2000, 88).

Zenci Harem ağalarının dereceleri ne olursa olsun genellikle ‘ağa’ diye çağırılırlardı (Saz 2000, 88). Baş ağayla muhasipler dışında, saraydaki ve Haremdeki tüm ağalar, kapıda ve halvette nöbet tutmakla görevlidirler (saz 2000, 89).

Eğitime pek önem verilmeyen dönemlerde ağalar arasında cahil olanlar görölmüşse de genelde davranışları her zaman kusursuzdur ve iyi yetiştirilmiş olup her zaman terbiyelidirler (Saz 2000, 90).

4.6.5. Evlilik ve Düğün Törenleri

4.6.5.1. Nişan

Nişanda her iki tarafından maddi durumuna göre hediyeler hazırlanır harem kahyasının eşliğinde dadı ve baş kalfa eliyle gönderilmiştir. Hediyeleri götürene saat yahut esbablık verilmiştir. Orta halliler ve fakirler kudretlerine göre damada bohça içinde bir takım çamaşır gönderirlermiş (Saz 1974, 256).

4.6.5.2. Gelin Köşesi

Nişandan sonra geline harcanmak üzere ağırlık (mihri muaccel) gönderilmiştir. Düğün hazırlıkları başlar, askıcı kadın geçici olarak konan direklerle oba teşkil ederek top şallarla gelin köşesi yaparmış. Gelinin bir ya da birkaç ahababı tarafından getirilmiş, balmumundan yapılmış, varaklı, telli pullu çiçekli gayet iri süs odanın uygun yerine konurmuş. Gelin, damadın evine gidecekse askı asılan pazartesi günü çeyiz erkek evine gönderilmiştir.

4.6.5.3. Çengili, Çalgılı Gelin Hamamı

Çengi pazartesi ya da Çarşamba günü getirilir, gelin çarşı hamamına görülüp orada çengilerin ahenkleriyle, oyunlarıyla yıkanırmiş. Gelin halayını duyan halk da hamama eğlenmeye gider isterlerse yıkanırılmış (Saz 1974, 257).

4.6.5.4. Kına Gecesi

Çarşamba akşamı gelin evinde kına gecesi yapılırmış, yemeğin hemen akabinde pullular giyinilir gelin koltuklanılarak çengi ve ellerinde yanan balmumlarıyla yapılmış genç kızlar eşliğinde büyüklerinin ellerini öper otururmuş. Çalgı ve müzik devam ederken gelinin eline ve ayağına sabahleyin açılmak üzere kına yakılırmış(Saz 1974, 258). Kına gecesi misafirlere kahve, şerbet ve meyve ikramlarında bulunurlarmış. Çengi bütün gece oynamaya devam edermiş.

Perşembe sabahı gelin giydirilir, aralarında boşanma olmamış kadın eliyle iyi dileklerde bulunurken elmaslar takılır, sorguç konur, yapıştırılmalar yapıştırılırmış (Saz 1974, 258)

4.6.5.5. Yüz Yazmak

Yapıştırma, altına kadife parçası konmuş dört parça elmadır. Pek eski zamanlarda gelinin yüzüne zamkla muhtelif çiçek desenleri yapılıp, üzerine ince kırkılmış tel ve renkli pullar yapıştırıldığından ‘Yüz yazmak’ adı verilmiştir (Saz 1974, 259).

4.6.5.6. Koltuk

Gelinin babası kızının beline şal yahut sırma şerit, kemerler bağlar, annesi de bir elmas takar, para serpilirmiş. Misafirler gelince gelin koltuklanarak götürülür, kayın validesinin eli öptürülürmüş. Koltuk töreni haber verilince müzik çalar, iyi dilek ve dualarla gelin damada takdim edilirmiş. Damat çıkarken gelin odasına ve sofaya para serper, selamlığa gider, misafirlerin hapsine ziyafet verilirmiş.

4.6.5.7. Gelin Alma Töreni

Erkek tarafı gelini almaya gelmeden önce kuşak kuşanma töreni bitirilirmiş. Gelin alıcılar geliyor haberiyle evin içi dalgalanır. Gelini almaya gelen damada ‘gözleri

yoldadır, üzmeyelim damadı' latifesiyle gelini arabaya bindirmek üzere teslim ederler. Gelin kapı ile araba arasında iki tarafa gerilen perde arasından geçirilip arabasına konurmuş. Gelin alayı damadın evine yaklaşınca biri atını sürer, damada müjde verirmiş (Saz 1974, 260-261).

4.6.5.8. Erkeğin Evinde

Gelinin yüzüne duvağı örtülür, geçit için perdeler gerilirmiş. Kayınpederi arabadan gelini arabadan indirip damada teslim edermiş. Gelin ve damat, 'Allah'ını seven maşallah desin' vayvelası 'maşallah ne kadar yakışmışlar, beraber kocasınlar' takdir ve dualarıyla gelin odasına geçerlermiş(Saz 197, 261).

Mahşerden örnek olan düğünlere yüksek tabakadan susam helvacısı Araplara kadar her sınıf insan gidermiş. Leyla Saz, bazı düğünlere kendisinin de katıldığını ve düğünde n sessizce ayrıldığını Haremin İçyüzü adlı eserinde 'dergi odası' başlığında ifade etmiştir (Saz 1974, 263).

Leyla Saz'ın anlattığı yıllarda kadınlar için seyir yerlerinden başka eğlence olmadığından büyük bir düğün iştilince vapurlarla, arabalarla düğüne sevinç içersinde gidilirmiş. Düğünde yaşanan yorgunlukla unutulur varsa ertesi hafta düğün ona da katılırlarmış (Saz 1974, 263).

4.6.5.9. İlk Gece

Gelin ve güvey, hayatlarının başlangıcını anlamak ancak ilk gece nasip olurmuş. Gelin, eşinin hizmetine o akşamdan başlar, kahve, su, sigara gibi ufak tefek hizmetlerini görmüş.

Uyku zamanı gelince odalarına çekilirlermiş. Yenge ile çeyiz halayığı gelin odasına yatağı serer, güveyin gecelik bohçasını getirilirmiş. Cariye aşağıya gider, yenge, yakın bir odada, alacağı bahşişlerin hayaliyle oturur, uyuklarmış (Saz 1974, 265).

4.6.5.10. Kaynana İçin Damada Görünme Yasağı

Kaynana genç ise damada görünmez, orta yaşlı ise başörtüsü ile karşılıklı birkaç resmi söz söylerlermiş. Leyla Saz duyarak anlattığı bu duruma hayret etmiştir. Küçük evlerde saklanmanın uygun olmadığını belirten Saz, yaşlılarla görüşmenin gerektiğinde komşu teyzenin amca yerindeki kocasıyla görüşmesinin meşru müsaade edilmesinin örtülmeye riayetsizlik sayılmaması gerektiğini eserinde belirtmiştir (saz 1974, 266).

4.6.5.11. Geline Sokak Yasağı

Leyla Saz evlenen kızın altı ay sokağa çıkmadığını yazmıştır. Gveyin, ana babasına giderken geline giymesi için yaptırdığı ilk elbiseye ‘yedilik’ derlermiş. Gelin evliliğinin ilerleyen zamanlarında eşinden izin alarak kayın validesi yahut diğer olgun ve yaşlıca bir hanımla sokağa çıkar, evine misafir kabul edermiş (Saz 1974, 267).

Güzel bir yaşam arzusuyla hayatlarını birleştiren iki gence her zaman saadet yıldıızı gözükmüyor diyen Saz, evliliği sonlandırmanın kadının bütün hayatını yaraladığını yazmıştır. Çoğu kadının çocuklarından ayrılmayı göze alamayıp türlü sıkıntılara katlanarak, üzüntülerini evlatlarına belli etmeden, gözyaşlarını ilerine akıtarak evliliklerini sürdürmeye çalışmışlardır.

SONUÇ

Tarihin karanlık yüzünü aydınlatan yazının icadıyla yeryüzünde yaşanan tüm olaylar kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Belki de bir belge olma amacı güdülmeyen yazılanlar daha sonra kaderini bilmezcesine sonraki yıllarda birer belge niteliğini kazanmıştır.

Kendini evvela mağaralardaki duvarlara resimler çizerek ifade eden insan daha sonra yazının bulunmasıyla, kendini ifade edebilmenin en güzel yolunu bulmuştur. Yazı, bir iletişim aracı olmuş, mesajı ileten ile kaynak arasında verilmek istenen tüm anlam kümelerini iletmiştir. Bunu yapmakla kalmayıp kendini kalıcı hale getirmiştir. Yazan insan, zamanla 'yazın'ı oluşturmuş ve kendini ifade edebilmenin yanında güzel ifade etmek için türlü arayışlara girmiş ve başarılı olmuştur. Kişinin kendisine ait anlam kümelerini ifade ederken bireyin yaşadığı toplumsal doku ve yapıya ait konular hakkında bilgiler vermiştir.

Hep erkekler tarafından anlatılan 'kadın', yazma eylemine girerek aslında 'yazan kadınların' tarihini de oluşturmuştur. Yazma eylemine girerek anne ve eş olmayla bütünleşmiş kimliğinin yanında bir yazar olarak 'ben de buradayım' demiştir.

Osmanlı Devleti, yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüş, bünyesinde farklı etnik kimlikler barındırmıştır. Bir pazar yerine benzeyen Osmanlı bu zenginliği ile derin bir kültürel yapı oluşturmuş ve çok konuşulmuştur. Batının en sıkıntılı dönemler yaşadığı zamanlarda Osmanlı zengin bir hayat sürüp tüm dünyada imrenilecek bir düzen kurmuştur. Platonun devletlerde doğar büyür ve ölür ifadesinden hareketle Osmanlıyı da doğup büyüyen ve ölen bir insana benzetmek mümkündür.

Osmanlı'nın toplumsal yapı ve doku bakımından en hızlı değişim ve dönüşümü yaşadığı bir dönemde 'yaşamış kadın' olan Leyla Saz yazarak var olagelme mücadelesini vermiştir. Eğer eserler vermiş olmasa idi kendisini tanıyamayacağımız olan bu kadın kalem, yazarak var olabilme mücadelesinin yanında yaşadığı dönem hakkında ciddi bir tanıklık yapmıştır. Kendi ağzıyla; **".....düğünlerimizdeki merasimler hakkında izahat vermektan maksadım, şimdiki İstanbul gençlerimizin (kendisi 1920'de**

yetmiş yaşında iken yazmıştır bu yazıyı) çoğunun bilmedikleri ve büyük bir ihtimalle görmeyecekleri ve taşralılarımızın bile görmedikleri adetlerimizi bilmektir” diyerek, yaşadığı döneme ait bilgileri yazarak maksadını bildirmiştir.

Leyla Saz'ın kendisinin ve ailesinin yaşam öyküsü Osmanlı İmparatorluğunun çok kültürlülüğünü, entelektüel derinliğini ortaya koymuştur. Bu aile, Rum asıllı bir ailenin Osmanlı Saraylarında nasıl yükseldiğini ve nasıl konumlandığına dair bilgiler vermiştir.

Kendi içine kapanmış, Batı karşısında günden güne zayıflayan koca bir devletin, zayıflayan bir döneminde dahi böylesine seçkin insanlar yetiştirmesi Osmanlı'ya dair kapalı olan ve gün yüzüne çıkmamış bir çok entelektüelin habercisidir de aslında. Bizler bu araştırmanın benzerlerini gerçekleştirilmesiyle koskoca bir imparatorluğun zor dönemlerinde ortaya çıkan bir bütünün kırıntısı denilebilecek bir dünyanın, zenginliğine dair şifrelerin çıkacağı kanaatindeyiz.

Eserlerinin farklı formlarda şarkı, beste, şiir, anı şeklinde yazılması Leyla Saz'ın ne kadar donanımlı olduğunu gösterirken, Anılarının farklı formlarda ele alınması da ilgi çekmektedir.

Leyla Saz'ın yaşadığı dönemden etkilendiği ve eserlerine bunu yansıttığı görüşünü, yazdığı eserlerle de toplumu, özellikle de günümüzü etkilediğini, sosyolojik bir bakış açısıyla derinlemesine araştırma yaptıktan sonra, gördük ki birey içinde yaşadığı toplumdan soyutlanamaz ve yaşadığı topluma dair bilgileri taşır.

KAYNAKÇA

AK, Ahmet Şahin; (2009), Türk Musikisi Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

AFETİNAN, Ayşe; Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.

BERKES, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.

CAPORAL, Bernard, Kemalizm’de Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1982.

COLE, Stephan, Sosyolojik Düşünme Yöntemi, Vadi Yayınları, Ankara 1999.

ÇAĞLAR, Şebnem; Aile İçi Rol Ve Statünün Paylaşılmasında Çalışan Kadının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,1992.

ÇETİN, Mahmut, Boğazdaki Aşiret, Edile Yayınları, İstanbul 1997.

ÇİFTÇİ, Oya, Kadın Sorunu Ve Türkiye’de Kamu Görevlileri Kadınlar, T.O.D.A.İ.E. Yayınları, Ankara 1982.

DOĞRAMACI, Emel, Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, T.İş Bankası 1989

Doğu Batı, Sayı 22, Ankara 2003.

EKİN, Nusret, “OECD Ülkelerinde Kadın İş Gücü Ve İstihdam Sorunları” (Değişen Bir Toplumda Kadınların İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi Konulu Uluslar Arası Konferans), İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ankara 1989.

FANNY Davis, Osmanlı Hanımı, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2006.

GÖKALP, Ziya, Türkçülüğün Esasları, Varlık Yayınları, İstanbul 1958.

GÖKSEL, Burhan, Çağlar Boyunca Türk Kadını Ve Atatürk, Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

GÜL, Muhittin, Bizde Kadıların Siyasal Haklar Alması Ve İlk Kadın Milletvekillerimiz, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

GÜLER, Eren; “Osmanlı”, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

GÜNDÜZ, Ferhunde, Kadın İş Gücünün Türk Ekonomisine Katılımı, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayıncılık, Sivas 2000.

HATEMİ Hüseyin; Aykut KAZANCIGİL; Hekim İsmail Paşa, 1998.

İNALCIK, Halil; G.RENDA., Osmanlı Uygarlığı, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul 2003.

İNAN, Afet, Atatürk ve Kadın Haklarının Kazanılması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, “Türkiye’de Kadınların Aile İçi Statüsü, Eğitim Ve İstihdam, Değişen Bir Toplumda Kadının İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi Konulu Uluslar Arası Konferans”, İş Ve İşçi Bulma Kurumu, Ankara 1989, s. 103.

KAPLAN, Mehmet, “Şiir Tahlilleri”, Dergah Yayınları , İstanbul 1985.

KARPAT, Kemal H., Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular, Varlık Yayınları, İstanbul 1971.

TAĞIZADE KARACA, Nesrin, Edebiyatımızı Kadın Kalemleri, Vadi Yayınları, Ankara 2006.

KARPAT, Kemal, Osmanlıdan Günümüze Edebiyat Ve Toplum, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.

KURNAZ, Şefika; Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

KAPLAN, Mehmet, Şiir Tahlilleri, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

KIRKPINAR, Leyla, Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

MARDİN, Şerif, “Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu”, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.

NEZİH, Neyzi, Kızıltoprak Hatıraları, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

ORTAYLI, İlber, Osmanlıdan Cumhuriyete Problem, Araştırma, Tartışma, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1993.

ÖZTELLİ, Cahit, Türk Ulusunun Kadın Tipleri, Halk Eğitim Gazetesi, 23 Şubat 1976.

RONA, Mustafa, 20. Yüzyıl Türk Musiki, İstanbul 1972.

RAMAZANOĞLU, Yıldız, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadının Tarihi Dönüşümü, Pınar Yayınları, İstanbul 2000.

SAVCI, Kemal, Türk Kadını, Cihan Matba, Ankara 1973.

SAZ, Leyla, Haremin İçyüzü, (Düzenleyen: Sadi BORAK), Milliyet Yayınları, İstanbul 1974.

SAZ, Leyla, Solmuş Çiçekler, (Düzenleyen: S. Alakan İSPİRLİ), Salkım Söğüt Yayınları, Ankara 2008

SAZ, Leyla, Anılar, (Hazırlayan: Sedat DEMİR), Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2000

SAZ, Leyla, Şair Leyla Saz Hanım 'Anılar', Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000.

SAZ, Leyla; Haremde Yaşam, (Hazırlayan: Sedat Demir), Dün bugün yarın yayınları, İstanbul 2010

SERTOĞLU, Midhat, Osmanlı Tarih Lügati, Enderun Kitapevi, İstanbul 1986.

TABAKOĞLU, Ahmet; Osmanlı, Cilt 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

Tanju GÖKÇÜL; Atilla ÖZKIRIMLI; Teoman TUNÇDOĞAN; Ünlü Kişiler Sözlüğü, Gelişim Yayınları, İstanbul 1978.

TAŞKIRAN, Tezer, Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1973.

TUNÇ, Füsun, Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayıncılık, Ankara 1981.

UNAT, N. A., Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler ve Türk Toplumunda Kadın, Ekin Yayınları, İstanbul 1982.

URAZ, M., Kadın Şair Ve Muharrirlerimiz, Tefeyyüz Kitap Evi, İstanbul 1940.

ÜÇOK, Bahriye, İslam Devletlerinde Türk Naibeler Ve Kadın Hükümdarlar, Kültür Bakanlığı Yayıncılığı, Ankara 1981.

YILDIZ, A.H; "Leyla Saz", Yağmur Dergisi, Sayı 12, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001.

ANSİKLOPEDİLER

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Harem Maddesi, Diyanet Vakfı Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 132.

İslam Ansiklopedisi, Leyla Saz Maddesi, Cilt27, Beşinci Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.719-807.

Türk Ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, Leyla Saz Maddesi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 4909.

Türk Ansiklopedisi, Kadın Hakları Maddesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 91.

Şamil İslam Ansiklopedisi, Kadın Maddesi, Cilt 3, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 271.

Yeni Türk Ansiklopedisi, Kadın Hakları Maddesi, Ötüken Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 1611.

Yeni Türk Aile Ansiklopedisi, Kadın Maddesi, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 537.

İNTERNET ADRESLERİ

“LEYLA SAZ Hayatı ve Besteleri”, 2009.

<http://www.turkish-media.com/forum/topic/179392-leyla-saz/>

Erişim Tarihi: 11.05.2010

Savaş, Bülent; *“Bestekar İsmine Göre Sıralı Eserler”* 2009.

<http://www.bulentsavas.com/html/althtml/bestekarlar.htm>

Erişim Tarihi: 21. 03.2011

Taşan, Turhan; *“Turhan Taşan Nota Arşivi”* , 2007.

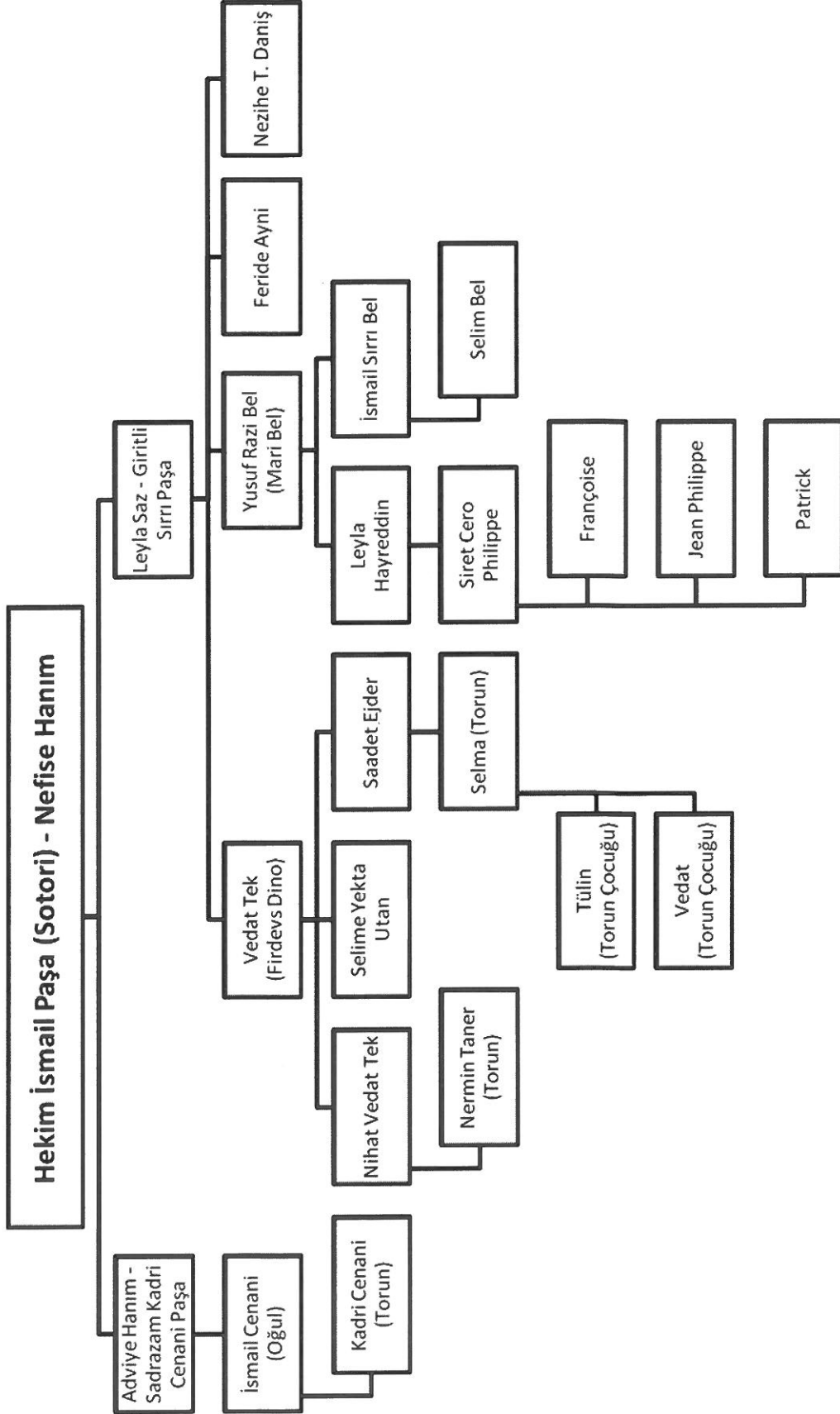
<http://www.turhantasan.com/muzikeserlistesi.pdf>

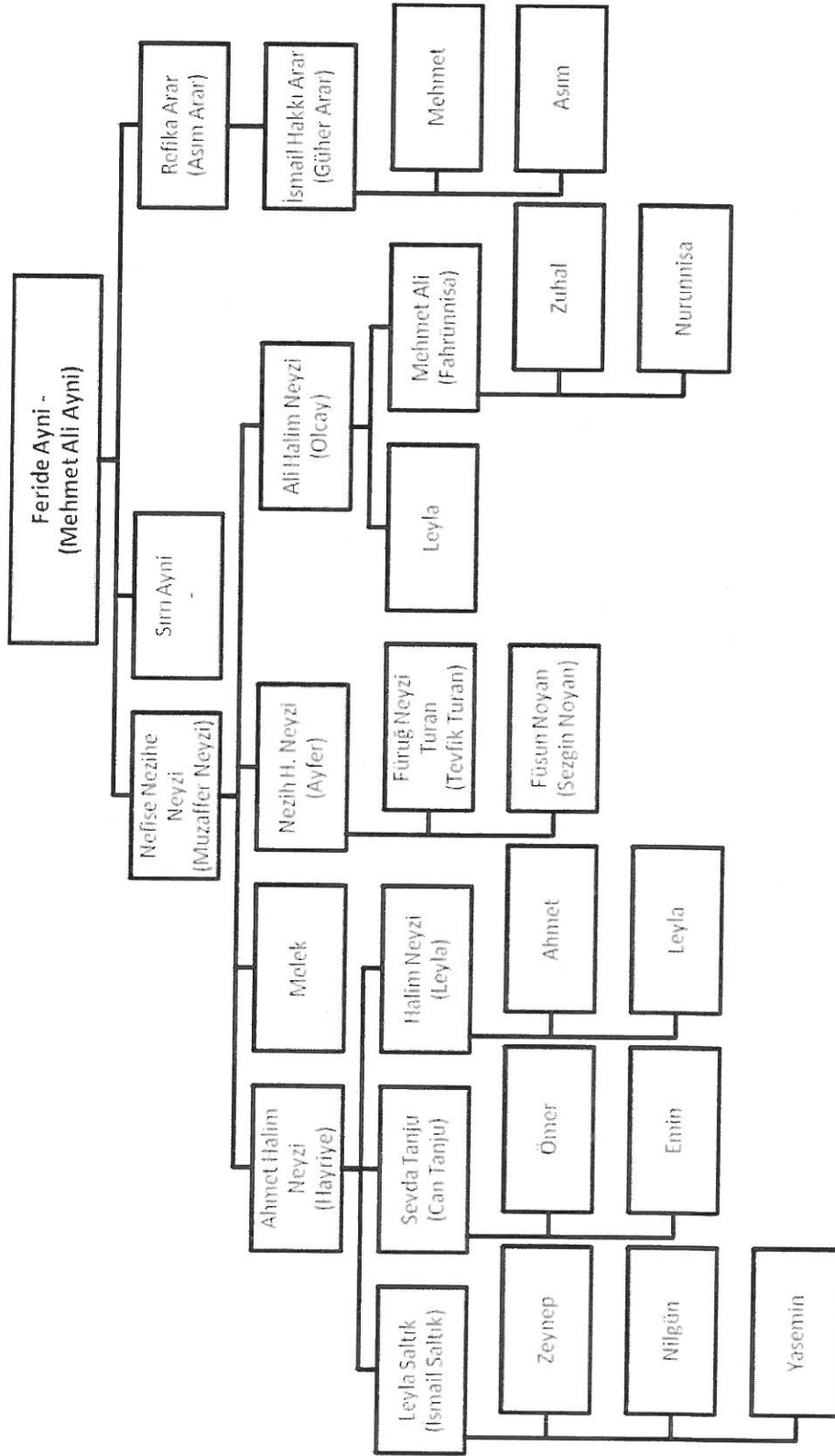
Erişim Tarihi: 16.02.2010

<http://www.tombak.com.tr/sayi27/muzik3.gif>, 2010

Erişim Tarihi: 27.05.2010

EK.1: SOYAĞACI

Kaynak: (Çetin 2006)

Şema: (Tuba YAZICIOĞLU 2011)

EK.2: FOTOĞRAF

EK.3: BESTELERİ

Asuman ağlar hem inler giryebar oldukça ben

Leylâ Hanım

Suzidil şarkı
Usulü : Ağır aksak

A su man ağ
lar hem in ler S A Z gir ye bar ol
duk ca ben S A Z Yağ di nır ba
Gül mem as la
ra nı miñ net S A Z derd ni sar ol
şu fe na â lem de var ol
duk ca ben S A Z duk ca ben S A Z
duk ca ben
Uf ku â mâ lım ka ran lık
bur cu ta li sim si yañ S A Z

Asuman ağlar hem inler giryebar oldukça ben
Yağdırır baran-ı miñnet derd nisar oldukça ben
Ufk-u âmalım karanlık burc-u tali simsiyañ
Gülmem asia şu fena âlemdе varolduğca ben

Bilmi Sivas

Hüzzam şarkı

Usulü : Ağıraksak

Duymasın kimse yine kalbi olan feryadımı

Leylâ Hanım

Duymasın kimse yine kalbi olan feryadımı

Bilmesin reşfetmesin hâl-i dil-i nâşadımı

Rahme şayan bulmasınlar ye's-i gam mutadımı

Olmasın tayîb edenler dilber-i bi-dâdımı

Duymasın kimse yine kalbi olan feryadımı
 Bilmesin reşfetmesin hâl-i dil-i nâşadımı
 Rahme şayan bulmasınlar ye's-i gam mutadımı
 Olmasın tayîb edenler dilber-i bi-dâdımı

Hüzzam şarkı
Usulü : Ağıraksak

Ey sabah-ı hüsn-ü anın afitab-ı enveri

Leylâ Hanım

Ey sa ba ĩi

ĩüs nü â nin S A Z

a fi ta bı

en ve ri S A Z

Ey za ra fet
Ben bu ĩâ lim

ba ğı nin şen
le ne sev dim

büi bü lü na
sen gi bi bir

zik dli te ni S A Z ni S A Z
be ri

yor ken as la

gön lü mün kal
bi la ti fin
de ye ri S A Z

Aranağmeje Aranağme

Ey sabah-ı hüsn-ü anın afitab-ı enver!
Ey zarafet bağının şen bülbülü nazik teni
Yokken asia gönlümün kalb-i latifinde yeri
Ben bu hâlimle ne sevdim sen gibi bir dilberi

© Bilal Savaş

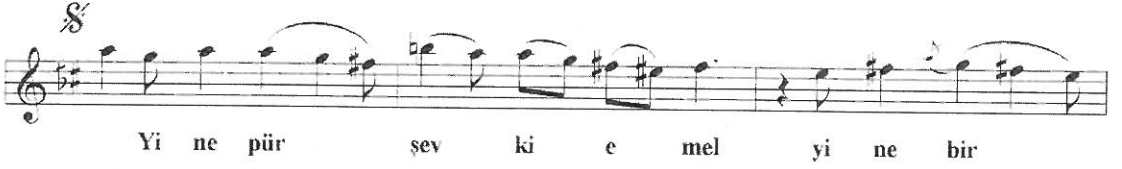
KUŞKURU : Şenil İçi, HAZZAMİ TANI

Hicaz şarkı

Haberin yok mu senin ey dil-i zâr

Usulü : Curcuna

Leylâ Saz

Haberin yok mu senin ey dil-i zâr
Yine pür şevki emel geldi bahar
Oluyor arzu sema neşve nisar
Yine pür şevki emel geldi bahar

Ne müferrih esiyor böyle saba
Her taraftan geliyor bû-yi safa
Dereler çağlayarak nağmesera
Her taraftan geliyor bû-yi safa.

Hüzzam şarkı
Usulü : Curcuna

Harab-ı intizar oldum aman gel

Leylâ Hanım

Ha ra bı in ti zar ol dum
a man gel a man gel
Ye ter üz me e fen dim her
za man gel her man gel
ye ter üz me e fen dim gel
her man gel gel her man gel S A Z
Gü zel söz ler le neş ven can
fe za dir can fe za dir
gü zel söz ler le neş ven can
fe za dir can fe za dir

Harab-ı intizar oldum aman gel, aman gel
Yeter üzme efendim her zaman gel, herman gel
Güzel sözlerle, neşven canfezadır, canfezadır
Beni inya edersin her zaman gel, herman gel.

Mani oluyor hâlimi takrire hicabım

Hicazkâr şarkı

Leylâ Hanım

Ma ni o lu yor hâ li mi tak ri re hi ca
bım S A Z bım S A Z Üz me ye ti şir
üz me fi ra kın la ha ra bım Üz me
ye ti şir üz me fi ra kın la ha ra bım S A Z
Mah vol du sü ku num be ni ter
key le di hâ bım S A Z key le di hâ bım S A Z
bım S A Z

Mani oluyor hâlimi takrire hicabım
Üzme yetişir üzme firakınla harabım
Mahvoldu sükunum beni terkeyledi hâbım
Üzme yetişir üzme firakınla harabım

Dükkân Saz

Nerdesin, nerde acep gamla bıraktın da beni

Hicazrâr şarkı
Usulü : ARSAR

Leylâ Saz

Ner de sin ner de a cep gam la bı rak
din da be ni S A Z Ner de sin ner de a cep
gam la bı rak din da be ni S A Z A ra dim çok
a ra dim ah a gö züm nu ru se ni S A Z
A ra dim çok a ra dim ah a gö züm nu
ru se ni S A Z Yi ne gör mek i çin ol neş
ve li vec hî hâ se ni Yi ne gör mek
i çin ol neş ve li vec hî hâ se ni S A Z

Nerdesin, nerde acep gamla bıraktın da beni
Aradım çok, aradım ah a gözüüm nuru seni
Yine görmek için o neşveli vecd-i haseni
Aradım çok, aradım ah a gözüüm nuru seni

Seni sevda çiçeğim tac-ı serim

Hicaz şarkı
Usulü : Ağır arsak

Söz : İbrahim Uygun
Müzik : Leylâ Saz

Se ni sev da

çi çe ğim ta

cı se rim ta

cı se rim S A Z S A Z

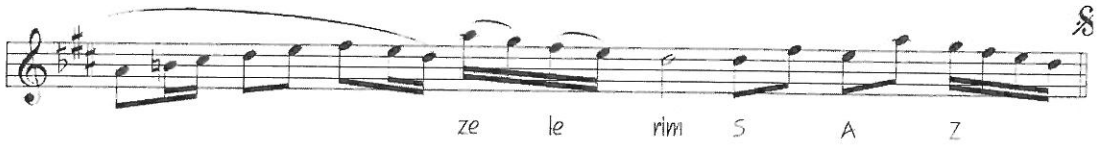
Bi le mez sin

ne ka dar çok

se ve rim çok

se ve rim S A Z S A Z

O nu her gün

David Savaş

Seni sevdi çiçeğim tac-ı serim
 Bilemezsin ne kadar çok severim
 Onu her gün sularım tazelerim
 (Bunu her gün sularım tazelerim)
 Bilemezsin ne kadar çok severim.

(Savaş, 2009).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Tuba YAZICIOĞLU

Doğum Yeri: Malatya

İletişim: 0422 221 79 12

GSM: 0 506 381 93 19

e-posta: t.yazicioglu@hotmail.com

Eğitim Bilgileri

1988- 1993 İlköğretim Birinci Kademe: İkinci Hasan Varol İlkokulu

1993- 2000 Ortaokul- Lise: Malatya Anadolu İmam Hatip Lisesi

2001-2005 Lisans: Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

2006-2007 Tezsiz Yüksek Lisans: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar

2005-2006 Malatya Alternatif Eğitim Kurumu

2006-2007 Bingöl Final Dergisi Dershanesi

2007-2009 Malatya Birey Dershanesi

2009-2011 Özel Battalgazi Bilim İlköğretim Okulu (Halen çalışmakta)